

NENAD FILIPOVIĆ
(Princeton, NJ)

DRAÇ'IN FETHİ (1501):
ORUÇ BİN-İ ÂDİL VAKAYİNÂMESİ
VE İSÂBEY-OĞLU MEHMET ÇELEBİ

*Üsküplü meşhur Kumabarcı sülalesinden, azize
ve muhtereme değerli Türkolog Akademisyen
Ordinaryus Prof. Dr. Olivera Yaşar-Nasteva
merhûmenin ruh-ı pakına ithaf ederim. Meskenin
ola Arş-i Âlâ'da !*

Anahtar kelimeleri: Osmanlı tarihi, 16. yüzyıl, Osmanlı vakayinâmeleri, Draç, Oruç bin-i Âdil, İsâbey-oğlu Mehmet Çelebi.

Bu makalemizde değeri tam anlaşılmamış bir Osmanlı padişahına, ehemmiyeti bütünüyle teslim edilmemiş bir fethe değinecek, ondan sonra da kaynak açısından çok kullanılmasına rağmen, mahiyeti çoğu bilim insanınca tanınmamış bir erken devir Osmanlı vak'anüvisinden ve en sonunda da Venediklilerin Doğu yolunu neredeyse tümüyle tıkanan Draç'ın fethinde bir ucbeyi ailesinin şimdiye kadar oldukça tanınmıyan rolünden söz edeceğiz. Şimdi bu konuları sırasıyla görelim.

İKİNCİ BAYEZİD (VELÎ) – DEĞERİ
ANLAŞILMAMIŞ BİR SULTAN

İkinci Bayezid (1481-1512) hakkındaki kanısını kendine özgü inadı ve belâgat gücüyle ifade eden, Niccolò Macchiavelli olmuştur. Floransalı bu hürriyet *gonfaloniere*'si (bakanı, koruyucusu, emini, ilâhıra) ve *Realpolitikacı* şöyle yazar: “...Bayezid gibi ikinci hükümdar

Osmanlıların gücünü Avrupalılar için zararsız kıldı...”¹ Macchiavelli'nin bu yargısı Batılıların çok yakın zamana kadar yaptıkları Osmanlı İmparatorluğu araştırmalarının hepsini etkiler.² Bu araştırmacılar için İkinci Bayezid devri iki fatihin, Fâtih Sultan Mehmet (1444-1446, 1451-1481) ile Yavuz Sultan Selim (1512-1520) arasında kansız ve sade bir parantezden başka bir şey değildir.³ Aynı kanı Türk ulusal tarihçiliği için de geçerlidir. Bu tarihçilik İkinci Bayezid'i sadece zayıf bir hükümdar olarak yorumlamakla kalmaz, erken devir Atatürk'ü (*Atatürk avant la lettre*) olarak gördüğü agnostik, hükümdar-filozof, Rönesans kahramanı Fâtih'in tam zıddı, dinî anlamda bir gerici gibi tanımlar. Sydney Nettleton Fisher⁴ ile Selâhat-

¹ Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512* (Urbana: University of Illinois Press), 1948, p. 3. Fisher bu yerde Macchiavelli'nin *Titus Livius'un İlk On Fasılı Hakkında bir Muhâkeme* adlı meşhur eserinden iktibas eder. Macchiavelli'nin II. Bayezid'le ilgili öbür düşünceleri için hem de bkz.: Niccolo Macchiavelli, *The Prince. A Revised Translation, Backgrounds, Interpretations, Marginalia*, 2nd ed., transl. and ed. Robert M. Adams (London and New York: W. W. Norton & Company), 1992, pp. 12, 56.

² Konuyla ilgili hem de bkz. Lucette Valensi, *The Birth of the Despot: Venice and the Sublime Porte*, transl. Arthur Denner (Ithaca, New York and London: Cornell University Press), 1993.

³ Bkz. Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, III (Philadelphia: American Philosophical Society), 1978-85, p. 141, II. Bayezid'in hükûmetinin hafif olduğunu (İng. “weak rule”) şüphesiz olarak kabul eder. Hem de bkz. Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1650. The Structure of Power* (London and New York: Palgrave Macmillan), 2002, pp. 37-44, 119 et passim. Imber meselâ iddia eder: “...The reign of Mehmed II's son, Bayezid II (1481-1512) was to be very different from his father's thirty years of ceaseless conquest. One of the reasons for the difference was the personality of the new Sultan. In contrast to his father, whom he reputedly hated, Bayezid clearly disliked war...” (p. 37), ve, “...Before Süleyman I, Bayezid II had been an exception in possessing a pacific temperament...” (p. 119). Aynı fikir cereyanına katılmış olan Amerikalı bir sanat tarihçisi şöyle de tarif eder: “...Considering the extraordinarily broad interests of the Renaissance prince and Ottoman sultan Mehmed II, which included the comissioning of Greek manuscripts, the hiring of European artists, and the use of European technology, it comes as somewhat of a surprise that the sultan did not introduce printing to the Ottoman empire during his reign in the mid-fifteenth century. But resistance to printing was strong. The Ottomans did not adopt it, and the Ottoman sultans Bayezid II and Selim I even issued edicts in 1485 and 1515 specifically forbidding Muslims to print texts in Arabic characters, although Jews and eventually other minorities were permitted to print texts in Hebrew and other languages...”, Jonathan M. Bloom, *Paper before Print. The History and Impact of Paper in the Islamic World* (New Haven and London: Yale University Press), 2001, p. 221.

⁴ Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, öz. Önsöz.

tin Tansel'in⁵ İkinci Bayezid hakkındaki standart monografileri de bu yaklaşımı paylaşır.⁶ Fisher İkinci Bayezid'in tarihte ikinci sınıf bir kişiliğe sahip olduğunu iddia ederken, kimin birinci sınıf, kimin ikinci sınıf olduğunu belirliyecek mi'yarları sıralamaz.

İkinci Bayezid'in ehemmiyeti, hükümdar ve insan olarak özel kişiliği ancak son elli-altmış sene civarında çok kitap ve makale dile getirilir. Ne var ki bu padişahı yeni kanıtlar ve yorumların ışığında ele alacak eksiksiz bir monografi yokluğunu hâlâ hissettirmektedir. Öte yandan, Osmanlı vak'anüvisleri ve Osmanlı sözlü geleneği II. Bayezid'in ve döneminin önemini doğru değerlendirirler ve bunun sonucunda ona

⁵ Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı* (İstanbul: Devlet Kitapları Müdürlüğü), 1966, passim. Hem de bkz. Selâhattin Tansel, "Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezit Hakkında Bazı Mütalâalar", *TTK Belleten* XXVII, 1963, ss. 185-236.

⁶ Batı Oryantalizmin ile Türk ulusal tarihçiliğin bu konuda paylaştıkları düşüncelerin darbimesel kabilinden bir örneğinden iktibas edelim: "...Other must have found the European figural influence objectionable; even if figural painting was an established feature of many Muslim courts, it was anathema in religious circles and there were those who looked for an absolute interdiction. Among the disapproving was Mehmed's son Bayezid who was backed by powerful religious and Turkish factions. Bayezid on his accession sold Mehmed's paintings and disposed of his relics. As Tomaso di Tolfo wrote from Turkey in 1519, Bayezid took 'no delight in figures of any sort; indeed he hated them'. Mehmed's portrait initiative, suffered a peremptory end ... Mehmed was accused by his son Bayezid of 'not beleiving in Muhammad'; perhaps, nearer the mark, accused him of not believing in any one faith. We might add the rider that he did not believe in any one culture. Is that an accusation too?..." Julian Raby, "A Sultan of Paradox: Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts", *The Oxford Art Journal* V/1, 1982, pp. 312-317, bilhassa p. 317. Amma II. Bayezid'in babasına karşı hissettiği büyük bir saygı hakkında bkz. Hellmut Ritter, "Ayasofya Kütüphânesinde Tefsir İlmine Âit Arapça Yazmalar", *Türkiyât Mecmuası* VII-VIII, 1940-42, ss. 1-93, bilhassa s. 65, II. Bayezid'in Fâtih'i izliyerek Molla Câmi'ye karşı gösterdiği himaye hakkında bilgi verir. Bu hâdise Fâtih ile Velî'nin entelektüel ile dinî meyillerinin düşündüğümüzden daha fazla muvafakat ettiklerini teklif eder. Raby'ce Oryantalizmin başka örnekleri için bkz. Julian Raby, "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", *Islamic Art* I, 1981, pp. 42-49; idem, *Venice, Dürer and the Oriental Mode* (London: Islamic Art Publications), 1982; idem, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers* XXXVII, 1983, pp. 15-34; idem, "Metalwork. Silver & Gold", *Tulips, Arabesques & Turbans. Decorative Arts from the Ottoman Empire*, ed. Yanni Petsopoulos (New York: Abbeville Press Publishers), 1982, pp. 17-33, 43-45, 48, bilhassa pp. 17-20, 25-27; idem, "Pride and Prejudice: Mehmed the Conqueror and the Italian Portrait Medal", *Italian Medals* (Washington D. C.: National Gallery of Art), 1987, pp. 171-194. Şu Oryantalizmin kısa fakat kuvvetli bir tenkidi için bkz. Gönül [Alpay] Tekin, "Fatih Devri Edebiyatı", *İstanbul Armağanı 1, Fetih ve Fatih* (İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Bakanlığı Yayınları), 1995, s. 222, dipnot 16.

zamanın inançları ve ilkeleri doğrultusunda *Velî*-kutsal kişi-lâkabını takar.⁷ Meselâ, Sultan IV. Murad'ın (1622-1640) musâhibi Üsküp kökenli Solak-zâde (Solaq-zâde Mehemmed Hemdemî Çelebî, 1590 civ.-1658) kendi yazdığı *Târîx-i Solaq-zâde* adlı meşhur kompilasyonunda Fâtih II. Mehemmed ile II. Bayezid hakkında şu beyit yazar: *Erip pâ-yâne ömrü ol dahî azm-i behişt etti / Yerini oğlu Sultan Bâyezid'e gördü erzânî // Sekiz yüz seksen altıda cülûs etmişdir ol sultan / Odur hakkın velîsi andadır esrâr-ı pinhânî*.⁸

Padişah İkinci Bayezid Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî felsefesi-ne, Osmanlı toplumsal ilke ve zihniyetine bütünüyle uyan, gerçekten de son derecede becerikli bir hükümdardır. Orta yolcu bir padişah olarak huzur (*huzûr*) kavramını gerçek anlamıyla temsil eder, dünya düzeniyle (*nizâm-ı 'âlem*) kutsal yasanın (*şerî'at*) ahenk içinde olması gerektiğini savunur.⁹ İçtimaî, siyasî ve kültürel sembolizm anlayışı babası Fâtih'in-kinen çok daha keskindir.

⁷ İkinci Bayezid için kullanılan *Velî* lâkabının ortaya çıkmasının tarihinin daha kesin belirlenmesi gerekir. Böylesi bir belirleme bu Osmanlı padişahının Osmanlı Devleti-nin ideolojisinin tarihi ve kişiliğinde olan yerine ışık tutacaktır. Birincil kaynaklar bol miktarda bulunur. Meselâ bkz. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ms. Esad Efendi № 1372/2, Yüsus Sinân, *Tezkire-yi Xalvetiyye*, passim; İstanbul, Süleymaniye Kü-tüphanesi, Ms. Şehid Ali Paşa, 2819/3, Münîrî-yi Belğrâdî, *Silsiletü-l-muqarrebîn ü Menâqibü-l-mütteqîn*, passim; İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ms. Reisülküttâb № 921, Xvâce Sa'duddîn, *Münşe'ât*, vv. 193a-194a et passim; Princeton, Princeton University Library, Manuscripts and Rare Books Division, Islamic Manuscripts, Gar-rett № 1470Y, *Bâyezîd-nâme*, istinsah tarihi: Şevvâl 1013 H./20 Şubat-20 Mart 1605 M. Her tabakadan gelen Müsülman İstanbullular hâlâ 1840'lı senelerde II. Bayezid'in en üst evliyâdan olduğuna samimâne inanırdı. Krş.: *Sultân Bâyezîd Veli Hazretleri câmi yapdırur iken bir kraldan elçi gelüb sefer istiyor. Git kralına söyle şöyle par-maklarımı uzatdıgımla iki gözünü birden çıkarırım deyüb kralın anında gözleri çı-kyor. İşte pâdişâhlar böyle kerâmet sahibleridir. Cengiz Kırılı, Sultan ve Kamuoyu. Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844)* (İstanbul: Tür-kiye İş Bankası), 2009, ss. 198-199, № 343 (20 Aralık 1840, İbrahim Paşa Hamma-mı mahallesindeki Şekerci Sokağı sakinlerinden İsmail Ağa'nın Aksaray'daki Kâtib Cami'ine bağlı kahvehânede otururken dediğini devlet casusu tarafından not edip hükûmete resmen malûmat verildi). İsmail Ağa'nın anlattıkları ile Anonim *Tevârîx-i Âl-i 'Osmân* (Giese Anonymus diye eser) adlı vakayinâmedeki II. Bayezid'in imajı arasında kesinlikle bir münasebet vardır. Şu nokta Anonim *Tevârîx-i Âl-i 'Osmân*'in Osmanlı zihniyetinin oluşundaki oynadığı rolünü ispatlar.

⁸ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi I*, (Ankara: Kültür Ba-kanlığı), sadeleş. nşr. Dr. Vahid Çabuk, 1989, s. 7. Hem de bkz. Vahid Çabuk, "Os-manlı Padişahlarının Manzûm Tarihçesi Fihrist-i Şâhân", *Türk Kültürü Araşturma-ları Dergisi XV*, 1976, ss. 203-226.

⁹ Bu üç kavram için bkz. M. Shahab Ahmed ve Nenad Filipović'in Harvard Üniver-sitesi Yayınlarıncı basılacak olan, XVII. asırda Osmanlı sapkınlarının yargılanma-larıyla ilgili *Neither Hell Nor Paradise* adlı kitabı.

Meselâ, II. Bayezid şaşırtıcı bir manevra yapar, babasının 1470'li yıllarda ilân ettiği, ziraat toprak vakıflarını ve büyük ziraat toprak mülklerini lağveden ve Osmanlı toplumunda genel hoşnutsuzlukla karşılanan toprak reformlarını sürdürmekle hem devletin ihtiyaçlarını, hem de toplumun baskılarını anladığını gösterir. Adıgeçen vakıflardan ve büyük mülklerden sadece çok azını eski sahiplerine iade ederek, bu gibi özel yerlerin Osmanlı toplumu ve zihniyetindeki önemlerini gözden kaçırmadığını kanıtlar. Bu suretle, sanki her şey kuruluş devrindeki eski haline dönmüş gibi görülür. Oysa II. Bayezid babasının reformuyla el konan vakıf ve mülklerden ancak %5'ini iade ederek *Velî* lakabını kazanır.¹⁰

Aynı şekilde, tahta çıktığı sırada kardeşi Cem'den yana olan, onun taht iddialarını destekliyen gazilerin dostluğunu/itaatini bir dizi önlemle kazanır. İki eski pâyitahttan, bütün şehirlerin anası ve kısa süre önce birbirlerinin en kararlı düşmanları olan Bursa'yı sakinleştirir, Edirne'ye kendini sevdirebilir. Saltanatı süresince Edirne'de bu kadar sık kalmasının nedeni, gazi yanlısı duruşunu göstermektir.¹¹

¹⁰ Bu konuyla ilgili Halil İnalçık, Vera Mutaşçieva, Nicoara Beldiceanu ile Irène Beldiceanu-Steinherr'in çeşitli ve klasik olmuş etüdlerine katılmaktayız. Prof. İnalçık'ın bakışlarının sentetik bir hulâsası için bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi", *Osmanlı Uygarlığı*, nşr. Halil İnalçık ve Günsel Renda, I, s. 90. Bir revizyon teşebbüsü bizi maalesef yüzde yüz kandıramaz: Oktay Özel, "Limits of the Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XLII, 1999, pp. 226-246. Özel'in etüdünün kuvvetli bir tenkidi için bkz. Halil İnalçık, *Autonomous Enclaves in the Islamic States: Temliks, Soyurghals, Yurduks-Ocaklıks, Malikanes-Mukata`as and Awqaf*, offprint from *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods*, eds. Judith Pfeiffer et alii (Wiesbaden: Harrassowitz), 2006.

¹¹ Olaylar için bkz. Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayati*, passim. Tahlil için bkz. Halil İnalçık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: the Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan", *Journal of Turkish Studies*, III, 1979, In Memoriam Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı, nşr. Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, pp. 209-230 ve İnalçık'ın II. Bayezid zamanıyla ilgili başka makaleleri. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive" [Raguza Arşivinde Türkçe-Slavonca Vesikalar], *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXIII/1-2, 1911, pp. 1-162, 303-350, 437-484, bilhassa pp. 66-67, № 73 (17 Aralık 1481); 69-70, № 77 (17 Aralık 1482); 73-74, № 82 (1 Kasım 1483); 76-77, № 87 (4 Ekim 1484); 91, № 102 (30 Mayıs 1487); 121, № 135 (23 Mart 1500); 130, № 146 (23 Mart 1510 önceleri); 137-138, № 154 (27 Mayıs 1486 [?]); 139, № 156 (14 Ekim [1481-1512]). İkinci Bayezid'in Edirne ve çevresinde sıkça bulunduğunu gösteren bol bol belgeler içerir.

Dahası, tarihi anlatısının önemini gerçekten kavramış bir hükümdar olarak, Idris-i Bitlisî'nin (ölm. 1521),¹² Molla Mehmet Neşrî'nin (ölm. 1512 sonrasında),¹³ İbn-i Kemâl'in (ölm. 1534)¹⁴ eserlerindeki resmî

¹² Bu Osmanlı müverrihi hakkında bkz. M. Şükrü, "Das Hešt Bihišt des Idrīs Bitlisī", *Der Islam* XIX, 1931, pp. 131-157; idem, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu: Bitlisli İdris'in "Hešt-Bihišt" Adlı Eserine Göre Tenkidî Araştırma, Kısım I* (Ankara: Halkın Milliyeti Milliye Matbaası), 1934; Victor Louis Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources I-II*, passim, bilhassa pp. 254-264, 616-621; Salih Trako, "Bitlisijev opis Balkanskog poluostrva" [İdrīs-i Bidlīsî'nin Yazdığı Balkan Yarımadası Tavsifi], *Prilozi za orijentalnu filologiju* XII-XIII/1962-63, pp. 209-218; idem, "Bitka na Kosovu 1389. godine u Istoriji Idrisa Bitlisija" [İdrīs-i Bidlīsî'ye Nazaran 1389 Tarihli Kosova Savaşı], *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV/1964-65, pp. 329-351; idem, "Pretkosovski dogağaji u Hešt Bihištu Idrisa Bitlisija" [İdrīs-i Bidlīsî *Hešt Bihišt*'inde Nakl Edilip Kosova Savaşından Evvel Vaki Olan Olaylar], *Prilozi za orijentalnu filologiju* XX-XXI/1970-71, pp. 159-205; Cornell H. Fleischer, "Edrīs-i Bedlīsī", *Encyclopaedia Iranica*; Halil İnalçık, "Polunya (Apollunia) – Tanrı-Yıkıldığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları), 2006, ss. 27-58, bilhassa ss. 33-34. Hem de bkz. Hasan Tavakkolî, *İdrīs Bidlīsî'nin Kanun-ı Şahenshahi'nin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974.

¹³ Bu Osmanlı müverrihi hakkında bkz. Paul Wittek, "Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken (mit Auszügen aus Neşrî)", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte* I, 1921-22, pp. 77-150; Victor Louis Ménage, *Neshrî's History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text* (Oxford: Clarendon Press), 1964.

¹⁴ Osmanlılar'da Hüseyin bin-i Ca'fer Hezârfenn Efendi'den (ö. XVII yy. sonlarında) önce yaşayan bu "Hezârfenn-i Evvel" 'in tarihçiliği için bkz. Halil İnalçık, "The Rise of the Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, eds. Bernard Lewis and Peter M. Holt (London: Oxford University Press), 1962, pp. 152-167; Victor Louis Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, passim; idem, "The Beginnings of the Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, eds. Bernard Lewis and Peter M. Holt, pp. 168-179; Dušanka Bojanić, "Two Years in the History of the Bosnian Border Regions (1479 and 1480) – According to Ibn Kemal", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 36/1986 1986, pp. 313-331 (Sırpça versiyonu için: *Prilozi za orijentalnu filologiju* XIV-XV/1964-65, pp. 33-50), merhûme Prof. Boyaniç İbn-i Kemâl ve ona muasır olan Habsburg müverrihi Jakob Unrest arasında mukayese yaparken İbn-i Kemâl'in yüksek derecede itimada lâyık olduğunu kesinlikle tesbit etmişti. Hem de bkz. Dušanka Bojanić-Lukač [=Bojanić], "Kako Turcite go prezele Skopje (1391)", [Türkler Nasıl Üsküb'ü Feth Etiler (1391)], *Zbornik II-III, Muzej na grad Skopje*, 1963-1964, pp. 5-18, bilhassa pp. 13-15, gazi çerçevesinden gelen meddâhlar ve râvîlerin İbn-i Kemâl'e anlattıkları sözlü haberlerin memba tenkidi açısından yüksek sağlamlığını gösterir. Konumuz için hem de bkz. İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân* VII. Defter, nşr. Şerafettin Turan (Ankara: TTK Basımevi), 1957; idem, *Tevârih-i Âl-i Osmân* VIII. Defter, nşr. Ahmet Uğur (Ankara: TTK Basımevi), 1997.

Osmanlı tarihçiliğini ismarlıyan, mevcut birçok vakayinâmenin toplanarak Edirne'ye getirilmesini, yararlanmaları için saray vak'anüvislerine verilmesini, bir yandan kopyalarının çıkarılmasını denetlerken, böylesi eserlerin sarayın haberi olmadan kopyalanmasını yasaklıyan da yine II. Bayezid'dir.¹⁵

Fâtih'in İtalya'yla ve genel anlamda Hıristiyan dünyası ile ilişkileri olduğunun ileri sürülmesi doğrudur, ancak Ortaçağ sonu Hıristiyan zihniyetini daha iyi anlıyan, yine II. Bayezid olur. Kardeşi Cem ile ilgili Roma Papası ve başka Batı Hıristiyan hükümdarlarıyla yaptığı görüşmeler boyunca Topkapı Sarayı'nda bulunan, meselâ bebek Hz. İsa'nın kundağıyla yatırıldığı taş, ya da Vaftizci Yoannes – Hz. Yahya Peygamber'in elinin bulunduğu kutu gibi kutsal emanetleri ya da rölikleri pazarlık konusu yapar. Bu kutsal emanetlerin-röliklerin büyük çoğunluğu daha Fâtih devrinde Osmanlıların elindedir,¹⁶ ancak Fâtih bunlarla neler yapılabileceğini kestiremez.¹⁷ Bir hükümdar olarak İkinci Bayezid'in

¹⁵ Yakında bu konuyla ilgili uzun bir makalemiz basılacak. Osmanlılar'da resmî saray tarihçiliğinin oluşundaki II. Bayezid'in merkezî rolü hakkında bile Osmanlı Divanı'nın bu padişahın dönemine ait arşiv vesikaları bulunmaktadır. Basılacak etüdümüzde bu dipnotta adigeçen önemli kaynakların uzunca tarihî tenkidini sunarız ve bu kaynakların yüksek tarihî değerini ispatlıyoruz. Hem de bkz. Halil İncalcık, "The Rise of the Ottoman Historiography", pp. 163-167; Christine Woodhead, "An Experiment in Official Historiography: the Post of Şehnâmeçi in the Ottoman Empire, c. 1555-1605", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LXXV, 1983, pp. 157-182, bilhassa pp. 159, 171-172.

¹⁶ Bu konuyla ilgili ehemmiyetli bir kaynak için bkz. Sehî Beg, *Heşt Bihîşt: The Tezkire by Sehî Beg*, ed. Günay Kut, (Cambridge: Harvard University), 1978, pp. 149-151 et passim. Hem de bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Molla Lûtfi'nin Mizah ve Hiciv Yönü", *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif. Seçme Makaleler 2* (İstanbul: İletişim Yayınları), 1997, ss. 179-190, bilhassa ss. 183-184 (bu ehemmiyetli makale ilk defa 1986'da neşr edilmiştir); İsmail E. Erünsal, "Molla Lûtfi Hakkındaki İthamlar ve Şikâyet Mektupları", *Türklük Araştırmaları Dergisi* XIX, 2008, Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, ss. 179-196.

¹⁷ Bkz. Franz Babinger, "Reliquenschacher am Osmanen Hof in XV. Jahrhundert", *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse*, Heft 2, München, 1956, pp. 1-47, bilhassa p. 11 et passim; Jacques Lefort, *Topkapı Sarayı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri*, çev. H. Gonnet (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları), 1981, ss. 126 (n. 38), 159 et passim (hem de bkz. Franz Babinger, *Spätmittelalterliche fränkische Briefschaften aus dem Grossherrlichen Seraj zu Stambul*, Südosteuropäische Arbeiten, 61 (München: R. Oldenbourg), 1963, passim); Ivan Božić, "Beleške o Brankovićima (1460-1480)", [Brankoviç Sülâlesi Üzerine Notlar], *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* XIII/1, 1976, pp. 103-122; Nedret Bayraktar, "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hagios İoannes Prodromos'a (Vaftizci Yahya) Ait Rölikler", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık* I, 1986, ss. 9-20, bilhassa 11-12; Julian Raby, "Mehmed the Conqueror and the Byzantine Rider of Augustaion", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık* II, 1987, pp. 141-152,

yüksek yeteneklerini kanıtlıyacak daha çok örnek vardır. Birçok açıdan, Kanunî (Qānūnī Süleymān, 1520-1566)'nin dedesi II. Bayezid'in siyasetini sürdürdüğü söylenebilir.

İkinci Bayezid'in en görkemli başarılarından birisi de denizcilik politikasını, Akdeniz'in stratejik önemini ve savunulmazlığını anlamış olmasıdır, çünkü Akdeniz'i bir bütün olarak görür. Kanunî de dahil olmak üzere *Levante* (Doğu Akdeniz) ve *Ponente*'ye (Batı Akdeniz) aynı ehemmiyeti vererek bakan başka bir Osmanlı padişahı yoktur. Meselâ torunu Kanuni'nin, "İyon Denizi'nde tek bir yeniçerimin hayatına değecek tek bir ada yoktur", sözünün, İkinci Bayezid tarafından söylenmesi düşünülemez. Kanunî bu cümleyi Eylül 1538'deki Preveze zaferinden sonra söyler ve Osmanlılar zaferin yarattığı fırsatları kullanmaz.¹⁸

Tutucu bir kestirimle, İkinci Bayezid devrinde, meselâ 1499 yılında, Osmanlı-Venedik savaşının başladığı sırada Osmanlı donanması İstanbul, Gelibolu, Karadeniz, İzmit, Halkis (Halkida), Selânik, Avlonya (Vlorë, Valona) vb. limanlarda demirli 250 gemiden oluşur ve dönemin Osmanlıları bin sekiz yüzer tonluk kapasiteleriyle dünyanın en büyük iki savaş gemisine sahip olmakla övünür. Her şeyi bilen, çok zeki Venedikli soylu yüksek kâtip Marino Sanuto II. Bayezid'in donanmayla bizzat ilgilendiğini, inşa edilen gemileri görmek için İstanbul'daki tersaneleri sık sık ziyaret ettiğini kaydeder. İkinci Bayezid 1500 yılında Osmanlı eline düşmüş yeni tip bir Venedik kadırgasını¹⁹ gördüğünde,

bilhassa pp.147-148; Gülrü Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, pp. 135-136, 141. Hem de bkz. Anonim, "Hazreti Yahyanın Eli", *Tarih Dünyası* I/4, Haziran 1950, İstanbul, ss. 142-143; İbrahim Hakkı Konyalı, "Mübarek Emanetlerden: Hazreti Yahyanın Başı", *Tarih Hazinesi* I/3, 15 Aralık 1950, İstanbul, ss. 132-134; Mithat Sertoğlu, "Hazreti Yahya'nın Kesik Başı Topkapı Sarayı'nda", *Yıllarboyu Tarih* IV/12, Aralık 1981, İstanbul, ss. 10-13.

¹⁸ Svat Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography* (İstanbul: İsis), 2008, passim.

¹⁹ 1499-1503 Osmanlı-Venedik harbindeki Venedik filosu hakkında bkz. Frederic Lane, "Naval Actions and Fleet Organization, 1499-1502", *Renaissance Venice*, ed. John R. Hale (Totowa, NJ: Rowman and Littlefield), 1973, pp. 146-173. Aynı harpte Osmanlı filosu için bkz. İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), önce Başbakanlık Arşivi (BBA) ya da Başvekâlet Arşivi (BVA), Mâliyeden Müdevver Defterleri (MAD, önce MMV), No. 23051/1, v. 9, Osmanlı filusunun 1496 tarihli gider defteri, müellif bu referans için rahmetli Ord. Prof. Dr. Duşanka Boyaniç'e borçludur; M. Tayyib Gökbilgin, "Un Registre de Dépenses de Bayezid II durant la Campagne de Lepante de 1499", *Turcica*, V, 1975, pp. 80-93; Emel Esin, "İkinci Bayezid'in H. 904-906/1498-1500 Yıllarında Adalar Denizi'ne Seferi", *Erdem* I/3, 1985, ss. 789-799. Hem de bkz. İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Ms. Revan № 1272, *Tārīx-i Sultān Bāyazīd*.

teknenin Karadeniz'deki Sinop limanına götürülmesini ve Osmanlı kadirgalarının bu örneğe göre inşa edilmelerini buyurur. Osmanlılarla Venedikliler arasındaki 1499-1503 savaşında, İyon Denizi'ndeki Zonchio (Sapienza, ya da Birimci İnebahtı olarak da bilinir) Deniz Çarpışmasında (Ağustos 1499), dünya tarihinde ilk kez top kullanılır.²⁰ Osmanlılar by çarpışmada Venediklilere acı bir mağlubiyet yaşatırlar amma Sultan *Ponente*'de, yani Akdeniz'in batı bölümünde de fa'âl bir Osmanlı varlığında ısrar eder.

En yetenekli kaptanları Kemâl ve Burak Reisler ile Kurdoğlu (Kemâl Re'îs; Burâq Re'îs; Qurd-oğlu) yelken basar ve neredeyse her gün Apulia'yı, Kalabriya'yı, Sicilya'yı, Balear Adalarını, İber kıyılarını, Korsika ve Sardunya'yı basarlar. Kemâl Reis'in tuttuğu, İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayınlanıp Prof. Kissling tarafından incelenen notlar bu baskınları kanıtlar.²¹ İkinci Bayezid'in can çekişen Gırnatalı (Granada), Kastilyalı ve Aragonlu Müslümanlarla kurduğu ilişkiler de belgelidir.²²

²⁰ Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, passim. Hem de bkz. Andrew Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review* LXXV/7, December 1970, pp. 1892-1919; Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, pp. 21-47, 89-108, 134-137.

²¹ Hans Joachim Kissling, *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae 2, Syllian Bajezid II. und des Westen*, passim. Kissling, Parmaksızoğlu'nun makaleleri başta olmakla konuyla ilgili 1970'li yıllara kadar basılan bütün ikincil kaynakları bahs eder. Hans Albrecht von Burski, *Kemal Reis: Ein Beitrag zur Geschichte der Türkischen Flotte* (Bonn: Scheur), 1928, hâlâ önemli olduğu hâlde fakat Berlin'de basılmış olup 1930'ların başlangıç yıllarına ait *MSOS* jürnalinin cildinde bulunduğu Prof. Mordtmann'ın Burski kitabı hakkındaki uzun bir tanıtma makalesiyle beraber okunmalıdır. Hem de bkz. İsmet Parmaksızoğlu, "Kemâl Re'îs", *İslâm Ansiklopedisi*; Gönül [Alpay] Tekin, "Fatih Devri Edebiyatı", ss. 184-185, şair Safâyi ile Kemal Reis arasındaki dostluğa dikkat çeker. Hem de bkz. Sehî Beg, *Heşt Bihişt: The Tezkire by Sehî Beg*, ed. Günay Kut, pp. 205-207.

²² Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, passim; Andrew Hess, "The Moriscos: an Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain", *American Historical Review* LXXIV/1, 1968, pp. 1-25; idem, *The Forgotten Frontier. A History of the 16th Century Ibero-African Frontier* (Chicago: University of Chicago Press), 1978, passim; Halil İnalçık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: the Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan", passim. Müellife Ord. Prof. Cornel H. Fleischer'in sözlü anlattığına göre farklı kaynaklar da bolca mevcuttur. Ayrıca bu uzmanın bir doktora talebesi konuyla ilgili bir doktora tezi sunmak üzeredir. Tezin kronolojik çerçevesi ilk münasebetlerden XVII. asrın başlangıçlarında İstanbul'a hicret eden son *Moriscos* cemaatinin gelişine gider. Hem de bkz. Luce Lopez Baralt, "Chronique de la Destruction d'un Monde: la Littérature Aljamiado-morisque", *Revue d'Histoire Maghrébine* XVII-XVIII, 1980, pp. 43-73. Müellif, bu referans da için Ord. Prof. Fleischer'e müteşekkirdir.

On beşinci asır İtalya'sının en başarılı prensi Napolili Ferante d' Aragon ve onun kesinlikle bir işe yaramaz veliahdı Alfonso di Calabria 1494 yılında Fransa Kralı VIII. Charles'a ve Napoli işgaline karşı Osmanlılardan yardım istedikleri zaman, II. Bayezid biraderi Ferante ile yeğeni Alfonso'ya yardım etmekten mutluluk duyacağı cevabını verir. Bunun karşılığında, birader ve yeğenden istiyeceği çok ufak bir şey vardır: Taranto'daki son derecede önemli deniz karakolunun Osmanlılara verilmesi.²³

Bayezid Modon'u (Methone), Mora'yı, Draç'ı, Korfu ve Taranto'yu denetlemekle Venediklilerin soluğunu tıkayacağını ve bu suretle Osmanlıların *Levante* yolunun efendileri olacaklarının bilincindedir. Kemâl Reis'in yeğeni²⁴ ve Osmanlı haritacısı ve denizcisi Pîrî Reis (Pîrî Re'îs) Kanunî'nin erken devrinde yazarken II. Bayezid'in donanma danışmanı olan amcasının durumunu anlatır: "Korfu Adası hakkında soru sorulunca, Kemâl Reis Cennetmekân Sultan Bayezid Han'a-Allah'ın rahmeti üzerine olsun!-şöyle cevap verdi: 'Venedik'in iki gözü vardır: Sol gözü Modon'daki sağ gözü de Korfu'daki liman kalesidir.' Cennetmekân Padişah adayı fethetmek için kara seferi düzenledi."²⁵

Osmanlılar sadece bir kez daha *Ponente*'de böylesi üstün konuma erişecek, bu durumu Kanunî saltanatının ilk devrinde, Barbaros²⁶ ile

²³ Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, passim. Hem de bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Otranto'nun Zaptından Sonra Napoli Kralı ile Dostluk Görüşmeler", *Belleten* XXIX, 1965, ss. 491-497.

²⁴ Pîrî Reis ile Kemâl Reis arasındaki akrabalık için bkz. Svat Soucek, "À Propos du Livre d'Instructions Nautiques de Pîrî Re'îs", *Revue des Études Islamiques* XLI, 1973, pp. 241-255, bilhassa p. 246.

²⁵ Svat Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, passim. Hem de bkz. Pîrî Re'îs, *Bahriye: Das türkische Segelhandbuch für das Mitteländische Meer vom Jahre 1521 I-II*, ed. and trans. Paul Kahle (Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter), 1926-1927; idem, *Pîrî Reis Kitabı Bahriye*, edid. Fevzi Kurdoğlu et alii, Türk Tarihi Araştırma Kurumu Yayınlarından, 2 (İstanbul: Devlet Basımevi), 1935; idem, *Kitab-ı Bahriye*, edid. Ertuğrul Zekâî Öte et alii, I-IV (İstanbul: The Historical Research Foundation, İstanbul Research Center), 1988. Ertuğrul Zekâî Öte et alii'nin neşri hakkında bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif?", *Kim Etti Sana Bu Kârı Teklif. Seçme Makaleler* 2, ss. 415-424. Hem de bkz. Svat Soucek, *Pîrî Reis and Turkish Mapmaking after Columbus (The Khalili Portolan Atlas)* (London: The Nour Foundation), 1996.

²⁶ Barbaros ile Barbaroslar hakkında bkz. Svat Soucek, "The Rise of the Barbarossas in North Africa", *Archivum Ottomanicum* III, 1971, pp. 240-251; Colin H. Imber, "The Costs of Naval Warfare: the Accounts of Hayreddin Barbarossa's Herceg Novi Naval Campaign", *Archivum Ottomanicum* IV, pp. 203-216, ihtiyatlı davranmakla okunmalıdır; Andrew Hess, *The Forgotten Frontier: A History of the 16th Century Ibero-African Frontier*, pp. 60-65 et passim. Hem de bkz. Aldo Gallotta, *Il Turco 'Osmânli del XVI Secolo, Il 'Gazavât-i Hayreddin Paşa' di Seyyid Murâd*, Supplemento XXXIX, agli Annali XLIV/2, 1984 (Napoli: Istituto Universitario Orientale), 1984.

yaşayacaklardır. Ne var ki Kanunî'yle Barbaros arasındaki ilişki aslâ II. Bayezid ile Kemâl ve Burak Reisler arasındaki dostluğa benzemez.²⁷ Bu bilinçli denizcilik siyaseti bağlamında, Arnavutluk'un Adriyatik kıyısında bulunan ve ehemmiyeti tarih boyunca çok kişi tarafından teslim edilen Draç'ın fethini incelemek gerekir.

DRAÇ – ÇOK KİŞİNİN ARZULAYIP FETHETTİĞİ BİR LİMAN

Draç (İtal. Durazzo, Slav. Drač, Arn. Durrës) Doğu Adriyatik kıyısının en ehemmiyetli limanlarından birisidir ve MÖ 627 senesinde Epidamnos adıyla, bir Korent ve Korfu kolonisi olarak kurulur. Romalılar limanı MÖ 229 senesinde alır ve bugünkü adını, Dyrrachium olarak verirler. Draç limanı Romalılar'ın Selânik'e ve daha sonra Kostantiniye olacak Bizans'a kadar uzanan, Roma'nın erzakı için son derecede mühim büyük ticarî ve askerî yolu *Via Egnatia*'nın batıdaki başlangıcıdır.²⁸ *Via Egnatia* Ortaçağ'da²⁹ ve Ortaçağ sonrasında harap hale gelse bile aslâ terk edilmez ve yaşamsal bir yol olarak Balkan halklarının bilincine yerleşir.³⁰

Bütün bunlar, Draç'ın her devirde fetih hedefi olduğu anlamına gelir ve sadece MS 992 ile MS 1392 seneleri arasında 32 kez el değiştirmesini açıklar.³¹ Oysa Draç fethedilmesi kolay bir liman değildir, burayı ele geçirmek isteyenlerin çok büyük masrafı ve çok insan kaybını göze almaları gerekir. Sanayi dönemi öncesi insanın dünya görüşüne göre, Draç'ın asıl özelliği farklı çevresidir. Geniş ve derin olması nedeniyle, bir liman olarak kusursuzdur. Şehir ehemmiyetli bir ticaret merkezidir, tuzlaları Doğu Adriyatik'in en büyüklerindedir ve *Hinterlandı* tarım açısından son derecede verimlidir.³² Öte yandan, limanın gerisinin ger-

²⁷ Bu nokta için bkz. Svat Soucek, *Studies in Ottoman Naval History and Maritime Geography*, passim.

²⁸ Konstantin Jireček, “Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazzo in Albanien”, *Illyrisch-Albanische Forschungen*, hgg. Ludwig von Thallóczy und Josef Konstantin Jireček, I (München und Leipzig: Duncker und Humblot), 1916, pp. 152-167.

²⁹ Orta Çağ'da *Via Egnatia* için bkz. Nicolas Oiconomides [Nikos Oikonomides], “The Medieval *Via Egnatia*”, *The Via Egnatia under the Ottoman Rule (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou (Rethymnon: University of Crete Press), 1996, pp. 9-16.

³⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda *Via Egnatia* için bkz. *The Via Egnatia under the Ottoman Rule (1380-1699)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou.

³¹ *Istorija Crne Gore* [Kara Dağ Tarihi] II/2 (Titograd: Istorijski institut), 1970, özellikle Prof. Ivan Božić'in yazdığı bölümlerinde bu mühim nokta sık sık bahs edilir.

³² Orta Çağ Draç'ın şehir toplumunun yüksek derecede olan inkişafı hakkında bkz. Milko Kos, “Draške privatno-pravne listine v 13. stoletju” [XIII. Asırda Draç'ta Yazılıp Mahiyeti Medenî Hukuk Olan Vesikalar], *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju* II/1, 1924, pp. 1-10.

çek birer sıtma beşiği olan bataklıklarda ve yüksek yarlarla çevrili olması gerek denizden, gerekse de karadan gelecek saldırıları engeller.³³

Osmanlılar daha Balkanların bu bölgesine yerleşir yerleşmez, bu limana göz dikerler. 1385 senesinin yazında dönemin Slavo-Arnaut Draç Dükası ve önceleri merhûm Sırp Çarı Birinci Uroş'un (1355-1371) harâcgüzârı Balşa Balşiç Draç'ı hem karadan, hem de denizden gelecek Osmanlı saldırılarına karşı korumak için San Marco Cumhuriyeti'nden – demek Venedik'ten – dört savaş gemisi isterse de, bir yanıt alamaz.³⁴ Venedik hükûmetinin arşivlerindeki bulunan Latince ve İtalyanca vesikalar Osmanlı donanması korkusu, Türk gemilerinin daha o devirlerde bile bir tehlike olarak görüldüğünü kuşkuyla yer bırakmıyacak şekilde kanıtlar.

Karadaki gazilerin giriştikleri saldırıları yönetenler Evrenos Bey (Evrenōs~Evrenōz Bêg),³⁵ Sübaşı Kavala Şâhin ve Paşa Yiğit (Pâşâ Yigid~Yigit) gibi ünlü ucbeyleridir ve/ya da I. Murâd'ın taşrada askerî-idarî aygıtında yüksek görevlilerdir. Ne var ki bu saldırılar büyük ihtimalle 1340'lı senelerde ünlü Umur Bey gazilerinin çizgisini sürdüren deniz gazileri (*ğuzzât bi-l-baħr*; 'azeb) tarafından desteklenir.³⁶ Balşa 1385'te, Osmanlı ucbeyleri ile savaşırken ölür.³⁷ Devrin Venedik arşiv

³³ Konstantin Jireček, "Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazzo in Albanien"; *Istorija Crne Gore* II/2, 1970, passim; Alain Duceille, *La Façade Maritime de l'Albanie au Moyen-Age: Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle* (Thessalonike: Institute for Balkan Studies), 1981, passim; Jadran Ferluga, "Drač i njegova oblast od VII do početka XIII veka" [VII. Asırdan XIII. Asır Başlarına Kadar Draç ve Çevresi], *Glas SANU CCCXLIII*, 1985, pp. 65-130; Oliver Jens Schmitt, *Das Venezianische Albanien (1392-1479)* (München: Oldenbourg), 2001, passim.

³⁴ Sima M. Ćirković, "Duka Drački" [Drač Dükası], *Istorija Crne Gore* II/2, p. 47, devre ait Venedik vesikalarını kullanır. Adıgeçen Venedik kaynakları hem genel erken Osmanlı tarihi için hem erken Osmanlı deniz(cilik) tarihi için son derecede ehemmiyetlidir.

³⁵ Son olarak Evrenos Bey hakkında bkz. Heath W. Lowry & İsmail E. Erünsal, *The Evrenos Dynasty of Yenice-i Vardar: Notes & Documents* (İstanbul: Bahçeşehir University Press), 2010.

³⁶ Bkz. Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen* IX, 1985, pp. 179-217; Elizabeth Zachariadou, "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review* IV, 1989, pp. 212-225.

³⁷ Konstantin Jireček, *Istorija Srba* [Sırp Tarihi], prev. Jovan Radonić, I (Beograd: Naučna Knjiga), 1952, p. 319; Sima M. Ćirković, "Duka Drački", p. 48. Balşa'nın Osmanlılara savaşırken ölümü konusunda en muhtemel tarih 18 Eylül 1385'tir. Karş. Mauro Orbini Rauseo Abbate Melitense, *Il Regno de gli Slavi* (Pesaro: G. Concordia), 1601, pp. 292-293; Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slovena* [Slavların Krallığı], ed. Franjo Barišić et alii, prev. Zdravko Šundrica (Beograd: Srpska književna zadruga), 1968, pp. 70-71, 321.

kayıtları ve çok daha sonra Neşri'nin elinden çıkan Osmanlı vakayinâmesi bu konuda örtüşür. (Bu benzerlik, Neşri'nin kaynaklarının güvenilirliği bir kez daha kanıtlar). Draç bir başka Arnavut prensi olan Giorgio Toppia'nın eline geçerse de, onun 1392'deki ölümünden sonra, vasiyeti uyarınca Venediklilere devredilir.³⁸

On beşinci asrın ilk on yıllık bölümü boyunca, Üsküp Ucbeyi Paşa Yiğit (1391-1414) ve Venedikliler arasında Draç üzerinde sürekli bir çekişme yaşanır. Venediklilerin hem Bursa ve Edirne'de olan Osmanlı pâyitahtına, hem de güçlü Üsküp Ucbeyine ödemek zorunda oldukları yıllık altın ve vermek zorunda kaldıkları hediyeler Osmanlıların ilerlemesini durdurur.³⁹

Üsküplü Paşa Yiğit Bey'in oğlu ya da onun âzâd edip evlâd edindiği kölesi Üsküp Ucbeyi Gazi İshak Bey (ölm. 1444-45 civarında) 1428-29'da Draç'ı kuşatır.⁴⁰ Bu kuşatmayı Osmanlıların *Via Egnatia*'nın iki ucunu, Selânik ve Draç'ı ele geçirme çabaları bağlamında yorumlamak gerekir. Bizanslıların 1423 senesinde Selânik'i Venediklilere bırakması,⁴¹ Bizans'ı harâcüzârları olarak gören Osmanlılarca yasal sayılmaz.⁴² Victor Louis Ménage tarafından yayımlanan çok erken devir bir Osmanlı vakayinâmesi,⁴³ Gazi İshak Bey'in oğlu ve Paşa Yiğit'in torunu Gazi İsa Bey'in konağında yazıldığını başka bir etüdümüzde

³⁸ Ivan Božić, "Zeta između Turaka i Mlečana" [Türklerle Venedikliler arasında Zeta], *Istorija Crne Gore* II/2, p. 49.

³⁹ Ibid., pp. 57-59, 97 et passim. Başlıca dayanak için bkz. *Acta Albaniae Veneta Saeculorum XIV et XV*, ed. G. Valentini S. J., 1-25 (Palermo: Typis Josephi Tosini), 1967-1979. Karş. Elizabeth A. Zachariadou, "Marginalia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LXXVIII, 1988, pp. 195-210: Burada bazı bilim insanlarının Yıldırım Bayezid ve Paşa Yiğit'e Venedik kaynaklarınınca verilen adlar konusundaki bazı yanlışları açıklanmaktadır.

⁴⁰ Ivan Božić, "Uspon turske moći i zetski meteži" [Türk Gücünün Yükselişi ve Zeta'daki Çatışmalar], *Istorija Crne Gore* II/2, pp. 156-159, devre ait Venedik ve Raguzalı basılmamış arşiv kaynakları ve vakayinâmelerine göre.

⁴¹ Bkz. Ivan Đurić, *Sumrak Vizantije. Vreme Jovana VIII Paleologa* [Bizans'ın Güneş Batması. VIII. Yoannes'in Devri] (Beograd: Vizantološki institut SANU i Narodna knjiga), 1984, passim; Nevra Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins, Politics and Society in the Late Empire* (Cambridge: Cambridge University Press), 2009, pp. 44-45, 48-51, 101-115.

⁴² Prof. İnalçık'ın çeşitli makalelerinde bu mühim nokta sıkça bahsedilir. Meselâ bkz. Halil İnalçık, "II. Murâd", *İslam Ansiklopedisi*; idem, "Review: J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1969", *Archivum Ottomanicum* III, 1971, pp. 272-285.

⁴³ Victor Louis Ménage, "The Annals of Murâd II", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XXXIX/3, University of London, 1976, pp. 570-584.

kanatladığımızı⁴⁴ 1449 tarihli astrolojik tarihî takvim-kısa vakayinâme Selânik'in bizzat II. Murat değil, Gazi İshak, kuzeni Turhan Bey⁴⁵ ve Evrenosoğlulardan biri tarafından fethedildiğini gösterir.⁴⁶ Bu büyük gaza (*ğazā-yi ekber*) sırasında ünlü vak'anüvis Aşıkpaşazâde (1390 civ.-1502 civ.).⁴⁷ Gazi İshak Bey ile dost olur, Üsküp'te uzun bir zaman

⁴⁴ Yakında basılacak *From Pāşā Yigid to the Sons of Ġāzī 'Īsā Bēg. The Emergence of the Ottoman War Frontier of Üsküb (1391-1512) and the Holy War in the Early Ottoman Rumelia* adlı kitabımız içinde bu konuyla ilgili geniş bir metin tenkidi içerilir.

⁴⁵ Gazi Turhan Bey ve nesli hakkında bkz. Machiel Kiel, "Das Türkische Thessalien, Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen: Ein Beitrag zur Entmythologisierung der Geschichte Griechenlandes", *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge* CCXII, 1996, pp. 109-196.

⁴⁶ Victor Louis Ménage, "The Annals of Murād II", bilhassa pp. 583-584 et passim. Bu seferle ilgili ehemmiyetli fakat az bilinen muasır Ragusa arşiv kaynaklarından iktibas ederiz: *De nouvelle abiamo questo. Come auanti fo scritto, lo Turcho obtegnj Salonicho et obtegnudo che l'auē, parte delle sue gente mando nella Morea e parte contra le tenute e paexe de Ioan Castrioto, lequal ad esso Iuan leurno quatro forteze, zoe castelle, che gitorno per terra, et segundo se diceua, esso Iuan* (sc. Jon Kastriyot, Gjijn Kastriota, Giovanni Castriota-N. F.) *leurno quatro forteze, zoe castelle, che gitorno per terra, et segundo se diceua, esso Iuan cerchaua sego achordo. Que de più sia seguito, perche nostre barche non son venute questi di de là, non sapiamo dir...* (18 Mayıs 1430); *De nouvelle altro non abiamo, ne ma che li Turchi, de li quali per altre vi scriuissimo, anno auuto tutta la contrada de Iuan Castrioto e anno gitado per terra tutte le forteze, excepte duo, le qual per se anno fornito e ... Et parte della contrada è datta a Turchi e parte n'è lassada al dicto Iuan. Lo imperador* (sc. Murād II-N. F.) *se ritroua sotto la Janina e guereza quelle contrade, che forno del dispoth Exau* (sc. Buondelmonti-N. F.) *e del dispoth del Arta...* (28 Mayıs 1430); *Di noue di qua se dice, el Turcho auer tolto tute le forteze a Iuan Castrioti e quelle auer ruinate. excetto due, le qual a posto in man e guardia di Turchi, e la contrata auer renduta a Iuan, saluo alguna particella, data a Isach* (sc. Üsküblü Ġāzī İshāq Bēg-N. F.) *e la hoste mazor parte a licenciado, excetto una particula, chi e rimasta a guerizar el despoto de la Janina, e lo imperador* (sc. Murād II-N. F.) *e andato in Andrinopoli con la sua corte...* (3 Haziran 1430); *De nouvelle abiamo, che Ysach* (sc. Üsküblü Ġāzī İshāq Bēg-N. F.) *col fiol del signor despoth* (ya Grgur ya Stefan ya Lazar Branković-N. F.) *son venutj in Zenta* (sc. Zeta, sonra Karadağ-N. F.) *et anno arobado e predado la contrada de Goizin e de la Signoria de Venexia fin sotto Scutarj...* (30 Haziran 1430); Dr. Ludwig von Thallóczy und Dr. Constantin Jireček, "Zwei Urkunden aus Nordalbanien", *Archiv für slavische Philologie* XXI, 1899, pp. 78-99, bilhassa p. 91. *Goizin* diye biri ve ona ait *contrada* hakkında bkz. Ivan Božić, "Gospodin Kojčin" [Tekfür Kojčin], *Nemirno pomorje XV veka* [XV. Asırda İtaatsiz Sahil Vilâyetleri] (Beograd: Srpska književna zadruga), 1979, pp. 206-217, bilhassa pp. 206-207, 211-212.

⁴⁷ Halil İnalçık, "How to Read 'Ashik-Pasha Zāde's History'", *Studies in Ottoman History in Honour of Profesor Victor Louis Ménage*, edid. Colin Heywood and Colin Imber, (İstanbul: İsis), 1994, pp. 139-56 Aşıkpaşazâde'nin sağlam doğum ve ölüm tarihlerini sunar.

kalıp yaşayıp hattâ Gazi İshak Bey ile beraber Mekke ve Medine'de Hacc'a gider.⁴⁸

Osmanlılar 1469 senesinde bir kez daha Draç'ı almaya çalışırlarsa da, yine başaramazlar.⁴⁹ Venediklilerin elindeki limanı almak isteyenler sadece Osmanlılar değildir. Osmanlılara başkaldıran ünlü Arnavut önderi İskender Bey⁵⁰ de 1440'lı ve 1460'lı senelerde Draç'ı fethetmeye çabalar. Draç yöneticileri bir ara İskender Bey'e de ayrı bir haraç ödemeyi düşünürlerse de, Venedik Cumhuriyeti'nin en üst kurumu olan *Signoria* (Bakanlar Kurulu) bunu büyük bir öfkeyle yasaklar. Başka koşullarda Hıristiyanlığın Aslanı, Muhteşem Prens adını takmış olsalar da, İskender Bey gibi bir dağ şakisine haraç vermek Venediklilerin bile pragmatizmine zıttır.⁵¹ Sonunda Osmanlılar Draç'ı 1501'de, anlatacağımız yöntemler ve biçimde fethederler.

ORUÇ BİN-İ ÂDİL'İN KALEMİNDEN DRAÇ FETHİ

Osmanlıların 1501 Draç fethi merhûm Hans Joachim Kissling'in 1960'lı senelerde yayımladığı kısa makalede ayrı bir konu olarak işlenmiştir⁵². Bu büyük bilim insanına bütün saygımıza rağmen, maka-

⁴⁸ Victor Louis Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, passim.

⁴⁹ Ivan Božić, "Rasulo mletačkog sistema i turska ofanziva" [Venedik Sisteminin Çöküşü ve Türk Saldırısı], *Istorija Crne Gore* II/2, p. 292.

⁵⁰ Bkz. Jovan Radonić, "Đurađ Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV Veku" [Jorj (Đurađ) Kastriot İskender Bey – Scanderbegh ve XV. Asırda Arnavutluk], *Spomenik Srpske kraljevske akademije* XCV (Beograd: Srpska kraljevska akademija), 1942; Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyasının Menşei", *Fatih ve İstanbul* I-II (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti ve İstanbul Araştırma Enstitüsü), 1953, ss. 152-175; idem, "Arnavutluk (Albania)", *Encyclopaedia of Islam*²; İsmail Hakkı Uzunçarsılı, "Arnavutluk Prensi Meşhur İskender Bey'e Ait Orijinal bir Vesika", *VI. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), 1961, ss. 359-362; Ivan Božić, "O Dukadinima" [Dukacin (Dukađin~Dukagjin) Sülâlesi], *Nemirno pomorje XV veka*, pp. 332-384, bilhassa pp. 338, 345 (60 numaralı dipnot), 351, 353, 356-358; idem, "Albanija i Arbanasi u XIII, XIV i XV veku" [XIII., XIV. ve XV. Asırlarda Arnavutluk ve Arnavutlar], *Glas SANU* CCCVIII, *Odeljenje istorijskih nauka*, III, 1980, pp. 11-116; Momčilo Spremić, "Balkanski vazali kralja Alfonsa Aragonskog" [Napoli Kralı Aragonlu Alfonso'nun Balkanlar'daki Harâcüzârları], *Prekinut uspon. Srpske zemlje u poznom srednjem veku* [Kesilen Yükseliş. Geç Orta Çağ'da Sırp Vilâyetleri] (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva), 2005, pp. 355-370, at pp. 359-363; Oliver Jens Schmitt, *Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan* (Regensburg: Friedrich Pustet Verlag), 2009.

⁵¹ Ivan Božić, "Despotova ofanziva" [Despot'un Saldırısı], *Istorija Crne Gore* II/2, pp. 214-215, 219 et passim.

⁵² Hans Joachim Kissling, "Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken (1501)", *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae*, 2, *Syltan Bajezid II. und des Westen*, pp. 23-31.

lenin Kissling'in en iyi eserlerinden olmadığını belirtmek gerekir. Kissling burada çok yönlü bilge Mustafa Âlî'nin (1541-1600) meşhur *Künhü-l-axbâr* adlı tarihinden aldığı notlar özetini kaynak olarak kullanır. Buna rağmen, Kissling Âlî'nin metnini hiç anlamadığı gibi, Âlî'nin kaynak olarak daha önceki vak'anüvislerden, İbn-i Kemal ve nihayet Oruç bin-i Âdil'den yararlandığını göremez. Dahası, meşhur Münih Şarkiyatçısı Venedikli Marino Sanuto'nun *I Diarii* – Günlüklerini de yanlış yorumlar. Draç fethinin Osmanlıların Akdeniz'i denetleme stratejisiyle, ya da limanını kullanma istekleriyle hiçbir ilgisi olmadığını, Draç tuzlarına el koymakla gelirlerini arttırmak anlamında, sadece iktisadî nedenlere dayandığını öne süren sonuç bölümü de tutarsızdır. Kissling genel olarak Erken Modern Çağ'da, özel olarak da Osmanlı Akdeniz ve Balkanlarında tuz tekelinin siyasî ve askerî⁵³ boyutunu gözden geçirir.

Kuşatmayla ilgili başlıca Osmanlı kaynağı, Edirneli Oruç bin-i Âdil'in (ölm. 1502 sonralarında) 1502'de yazdığı vakayinâmesinin ikinci versiyonunda yer alır. O çağın bir insanın anlatısı olan bu vakayinâme bir el yazması halinde Manisa'da, iki el yazması halinde de Paris'te muhafaza edilmektedir ve bir görgü tanıklığına dayanıyor olması da muhtemeldir. Oruç bin-i Âdil hakkında elimizdeki çok az bilgiyi Victor Louis Ménage ve Irène Beldiceanu-Steinherr'e borçluyuz.⁵⁴

⁵³ Makalemizin ilâvesinde neşrettiğimiz 1513 tarihli I. Selim'in hükmü bu konunun doğru anlayışı için fevkalâde ehemmiyetlidir. Dahası, on beşinci asırda yaşayan Burgonya-Fransız müverrihi Philip de Commines Draç'ın Venedikliler için yüksek askerî ehemmiyetinin olduğunu zaten tanırdı. De Commines'e nazaran, Venedikliler Draç bölgesinde, *stratiotai* askerî sınıfının büyük bir parçasını kaydetmekte bulunurlardı. Adıgeçen Burgonya-Fransız müverrihi yazardı: *Ils* (sc. *stratiotai*-N. F.) *estoient tous Grecs, venus des places que les Vénitiens ont en Morée et devers Duras, vestus à pied et à cheval comme les Turcs, sauf la teste, où ils ne portent ceste toile qu'on apelle toliban* (sc. turban, N. F.); Fritz Saxl, "Annual Italian Lecture. Costumes and Festivals of Milanese Society under the Spanish Rule", *Proceedings of the British Academy* XXIII, 1937, pp. 401-456, bilhassa p. 409. De Commines'in nakli Osmanlı Devleti'nde serpuşların remzî rolü hakkındaki en erken ile en ehemmiyetli olan nakillerinden birisidir. Erken ve klâsik dönemlerine ait Osmanlı serpuşların remzî ve toplumsal rolü hakkında hem de bkz. Charlotte Jirousek, "More Than Oriental Splendor: European and Ottoman Headgear, 1380-1580", *Dress* XXII, 1995, pp. 22-33.

⁵⁴ Victor Louis Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, passim; idem, "On the Recensions of Uruj's History of the Ottomans", *Bulletin of the School of Asian and African Studies* XXX/2, 1967, pp. 314-322; idem, "Another Text of Uruç's Ottoman Chronicle", *Der Islam* XLVII, 1971, pp. 273-277; Irène Beldiceanu-Steinherr, "Un Legs Pieux du Chroniquer Uruj", *Bulletin of the School of Asian and African Studies* XXXIII/2, 1970, pp. 359-363.

Edirne'de doğup yaşayan Oruç hem kâtiplik yapar, aynı zamanda da ipek düğmeler, ipek iplik ve başka ipek ve sâir kumaş ufak tefek şeylerin (İng. *notions*) dokuyucusu ya da sâdece bunların satıcısıdır (*qazzâz*; İng. *silk mercer*). Edirne'de bir vakfı vardır. Oruç Rumeli sınır şehirlerinde oturan, okuma yazmanın yanı sıra biraz Arapça, Farsça ve İslam teolojisi bilen, açık sufi öğretileri ve kutsal savaş (*ğazâ*) heyecanı ifade eden alt orta sınıf temsilcilerindedir. Bütün bunların dışında, eserinden doktrin alanında Hanefilerin Hz. Ali yanlısı olup Şiîlik taraftarı duygular taşıyan bölümüne dahil olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Saray vak'anüvisi değildir, ama resmî Osmanlı tarihi nihayet biçimlenirken çalışmalarından yararlanan tarihçilerdendir.

Kısa bir parantez olarak bununla ilgili ehemmiyetli daha genel bir nokta sunalım: Edirne'nin erken Osmanlı tarihindeki rolü bütünüyle yeniden gözden geçirilmelidir. Edirne'yi Bursa ve İstanbul ile aynı kültürel kimliğe sahip bir pâyitaht olarak gören Wittek hata içine düşer. Edirne gerçekten de pâyitahttır, ama sınırdaki bir pâyitaht ve bunun sonucunda Edirne saray kültürünün o Rumeli sınırının özelliğinden, *gazi* kültürü ve kimliğinden etkilenmemiş olması imkânsızdır. Wittek,⁵⁶ Ménage⁵⁷ ve İnalçık'ın⁵⁸ gözden kaçırdıkları bu gerçek daha 1936 senesinde, Yugoslavya'da Beyaz Rus sığınmacısı olarak yaşayan Ukraynalı-Rus oryantalist Aleksey Olesnicki'nin⁵⁹ 1389 Kosova Savaşı hakkındaki Osmanlı kaynaklarıyla ilgili uzun ve ciddî incelemesinde dikkat

⁵⁵ Bu önermenin göstergesi vakayinâmesinin ilk versiyonunun girişinde (meselâ Oxford nüshası, Edirne nüshası), Peygamber'in yoldaşlarına (*ashâb*) selâm göndermemesidir. Bunun yerine Peygamber'in ailesini (*âlihî tâhirîn*) selâmlar ki, bu genellikle Şiîlere özgü bir selâmlamadır, amma Şiî taraftarlığına düşen Hanefî mezhebinin bazı kolları da bunu kullanırdı. Orta Çağ Hanefileri arasında kullanılan bu tasliye formülü (*âlihî tâhirîn*) için bkz. Jean Sauvaget, "Glanes Épigraphiques", tirage à part de *Revue des Études Islamiques* VI, 1941-46, p. 27. Müellif, bu referans için merhûm Ord. Prof. Oleg Grabar'a müteşekkirdir. Hanefî mezhebinin Şiî taraftarı özellikleri için bkz. Wilferd Madelung, "The Spread of Mâturîdism and the Turks", *Actos do IV Congresso de Estudos Árâbes e Islâmicos Coimbra-Lisboa 1968* (Leiden: Brill), 1971, pp. 109-168. Hanefîlik çerçevesinden çıkmadan Anadolu'daki Hanefîliğin Şiî taraftarı özellikleri için bkz. M. Fuad Köprülü, "Bemerkungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens (Mit Bezug auf F. Babinger's Schejch Bedr ed-Dîn in Der Islam XI und XII)", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte* I, 1921-22, pp. 203-222.

⁵⁶ Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire* (London: Royal Asiatic Society), 1938, passim, Wittek'in tezi Bursa ile İstanbul'un Osmanlı tarihinde oynadıkları rollere uyar, fakat Edirne'nin oynadığı role uymaz.

⁵⁷ Meselâ bkz. Victor Louis Ménage, "The Beginnings of the Ottoman Historiography", passim.

⁵⁸ Meselâ bkz. Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", passim.

⁵⁹ Soyadının telâffüzü: Olesnitski.

çeker.⁶⁰ Olesnicki araştırmasına erken Osmanlı tarihçiliğinde biri saray, diğeri halk olmak üzere iki ayrı çizgi belirliyerek başlar, daha sonra Edirne'nin *gaza* 'nın çevresi değil, çekirdeği olduğunu kanıtlar. Dahası, M. Fuad Köprülü ile Cemal Kafadar'ın gösterdikleri gibi, 1470'lı senelerde Rumeli gazi çevresinde yazılan bir membaya nazaran, Rumeli Ucbeyleri "İstanbul'un anahtarları Edirne'de mahfuz edilmeli, zira ki Edirne Dâru-l-guzzâtır" diye ısrar ederdi.⁶¹ Bu nokta Olesnicki'nin tezine ehemmiyetli bir destek vericidir.

Tekrarlamak ve doğrulamak amacıyla, Oruç tarafından anlatılan Draç kuşatması gerçekten de görgü tanıklığı olabilir. Oruç'un Hicrî 897 (1491-92 M) yılında II. Bayezid'in Arnavutluk seferi anlatısı öylesine ayrıntılı ve kesindir ki, sadece bir görgü tanığı tarafından yazılmış olması gerekir. Merhûm Prof. M. Tayyip Gökbilgin'in yayımladığı belgelere göre, 1490'lı yıllarda Arnavutluk sınırındaki İvranye (Vranje) kazasının cizye defterine göre Oruç Han adlı bir kâtip yaşamaktadır.⁶²

Oruç'un anlatısı son derecede güvenilir, verdiği fetih tarihi Venedik kaynaklarınca da doğrulanır. Oruç fethin tarihini şöyle belirtir: "Draç kalesi Muharrem ayının 29'uncu kutsal Cuma günü, ki bu Yunan'ın taz sonu ayı Ağustos'un 13'üncü gününe tekabül eder, o gün fethedilmiştir..." (*Qal'e-i Dirâc fetholundu Muharrem ayınınun yegirmi toquzinun mübârek Cum'a gününde Rûm ayınınun son yaz ayında Âğustosunun on üçüncü gününde...*)⁶³ Marino Sanuto Venedik Filosu Amiralinin (*provedador di l'armada*) yazdıklarını kopyalar: "...come l'hera perso la cità di Durazo, oer tratado, a di 13, circha una ora avanti zorno, e che lui

⁶⁰ Aleksej Olesnicki, "Turski izvori o Kosovskom boju" [1389 Kosova Savaşı Hakkında Türk Kaynakları], *Glasnik Skopskog naučnog društva* XIV, 1935, pp. 59-98. Olesnicki'nin tahliline yakın olan fikirler için bkz. M. Fuad Köprülü, *Seljuks of Anatolia: Their History and Culture According to Local Muslim Sources*, transl. Gary Leiser (Salt Lake City: University of Utah Press), 1992, pp. 47-48 (bu, tarih araştırmalarında usûl açısından bir şaheser olan etüdün Türkçe orijinali için bkz. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları – Umumî Bir Bakış", *TTK Belleten* VII/27, 1943, ss. 379-522); Cemal Kafadar, "The Ottomans and Europe", *Handbook of European History 1400-1600: Late Middle Ages, Renaissance and Reformation*, (Leiden: E. J. Brill), 1994, pp. 589-635, bilhassa p. 597.

⁶¹ Bkz. supra 60 numaralı dipnotta iktibas edilen Köprülü ile Kafadar'ın etüdları.

⁶² Victor Louis Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, p. 212, n. 2; Karş. Mehmet Tayyip Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, (İstanbul: Üçler Basımevi), 1952, s. 156; II. Bayezid'in Arnavutluk seferi için bkz. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi* I, ss. 411-412, Neşrî ili Mustafa Âlî'nin eserlerinden faydalanarak.

⁶³ *Oruç Bey Tarihi*, yay. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca), 2007, s. 213, tbs. 145a (bundan böyle: Oruç=Öztürk).

ge haveva mandato do galie, le qual azonse a hore 4 di zorno, e vete le bandiere su le mure dil turco..."⁶⁴

Tarih açısından bakıldığında, Oruç'un şaşmazlığı ayrı bir yorum gerektirir. Oruç'ta belirtilen tarihlerin olağanüstü güvenilir olduğunu ilk gözlemliyen Franz Babinger olmuştur. Victor Louis Ménage Oruç'un daha önceki kısa astrolojik tarihî takvimlerini kopya ettiğini kanıtladığını belirterek, bu yoruma itiraz eder.⁶⁵ Oysa, bu söylem bizzat Ménage'in iddia ettiği gibi, Osmanlı astrolojik tarihî takvimlerinin her kopyalanmasında tarihlerin biraz daha kaydığı gerçeğiyle uyumsuz. Üstelik Oruç'un ikinci versiyonunun son bölümündeki tarihler daha evvelki çalışmalardan kopyalanmamış olmakla beraber, hâlâ doğrudur. Bunlar, Oruç'un kendi eliyle kayd ettiği notlardır.

Oruç astroloji ve matematik konusunda sağlam bilgi sahibidir ve bu bilgi sayesinde kopyaladığı belgelerdeki yanlışları görür, yeni tarihleri şaşmaz bir doğrulukla girer. Dahası, üç tarihleme yöntemi, Hicrî, Jülyen takvimi ve Palaiologos döneminde, Yeoryios Pakimeres gibi Bizans aydınlarınca bilinen Eski Yunan takvimi kullanır.⁶⁶ Bütün bunlar bize bilgisi hakkında fikir verdiği gibi, gazi ortamının kültürünü de gösterir. Burası insanın kolaylıkla düşüneceği gibi cahil ve kaba bir ortam değildir, cehalet ve kalabalıkla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Oruç yüksek ve düşük kültürlerin karışık bir kültüre dönüştüğü bir kişi, Bakhtin ve Ginzburg'un iki ayrı kültürün karşılıklı etkileştikleri dairevî modellerin kusursuz bir örneğidir.⁶⁷

⁶⁴ Marino Sanuto, *I Diarii*, ed. Rinaldo Fulin et alii, IV (Venezia: F. Visentini), 1879-1903, p. 91. Kissling'in bu kanıt hakkındaki incelemesi yanlıştır. Karş. Hans-Joachim Kissling, "Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken", p. 27.

⁶⁵ Bkz. Victor Louis Ménage, "The Annals of Murâd II".

⁶⁶ Georges Pachimérés, *Relations Historiques*, eds. Albert Failler et Vitalien Laurent, I-V, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, XXIV, Series Parisiensis (Paris: Belles Lettres), 1984-2000, passim. Karş. Venance Grumel, *La Chronologie, Traité d'Études Byzantines I* (Paris: Presses Universitaires de France), 1958, passim.

⁶⁷ Mikhail Mikhailovich Bakhtin, *Rabelais and His World*, transl. Hélène Iswolsky (Bloomington: Indiana University Press), 1984; Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-century Miller*; transl. John and Anne Tedeschi (Baltimore: Johns Hopkins University Press), 1980. Bahtin'in kültür ve dil anlayışının felsefî temelleri hakkında bkz. Muhamed Filipović, *Devetnaest etida posvećenih Mihailu Mihailoviču Bahtinu – Istraživanja o jeziku i čovjeku* [Miha-yil Mihayiloviç Bahtin'e İthaf Edilen On Dokuz Etüdler – Dil ve İnsan Hakkında Araştırmalar] (Sarajevo: Svjetlost), 2006. Bahtin'in dairevî modelin Osmanlı araştırmalarında bir orijinal fakat memba tenkidi açısından sağlam bir tatbiki için bkz. Derin Terzioğlu, "The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation", *Muqarnas* XII, 1995, pp. 84-100, bilhassa pp. 91-97. Hem de bkz. makalemizin 168 numaralı dipnotunda iktibas ettiğimiz Richard Ettinghausen'in İslâm sanatında maskeli danslarının tasviriyle ilgili bir etüdü.

Oruç Draç fatihin kimliği konusunda kuşkuya yer bırakmaz. Öte yandan, ikincil kaynaklarda çok karışıklık gözlenir. Kaynak olarak Mustafa Âlî ve Solakzâde'ye dayanan Hammer-Purgstall, Draç'ı Evrenosoğlu Mehmet Bey adında birinin fethettiği görüşündedir. Sydney N. Fisher Sultan tarafından Adriyatik'te başka bir Venedik varlığı olan Cattaro (Kotor) tuzlalarını ablukaya almaya gönderildiği için, İşkodra Firuz Bey'i düşünür. Bu önerme pek de zekice bir iddia değil, diye değerlendirilebilir.⁶⁸ Çok daha eleştirel bir araştırmacı olan Richard F. Kreutel için Draç'ın fatihi aynı vakayinâmede bir yıl önce İnebahtı, Modon ve Koron çevresindeki savaşlarda adı geçen Skura (Özgür, Üskür) Mehmet Bey'dir.⁶⁹

Ne var ki bütün bunlar Oruç'un dolambaçsız ve şecere açısından eksiksiz teşhisi ışığında tutarsız kalmaya mahkûmdur. Oruç, Draç fatihini şöyle tanımlar: *Şimdiki hâlde Sulţân Bâyezîd [kim İlbasan dirler anuñ Sancağa] İshâq Beg-oğli 'İsâ Beg-oğli Mehemmed Beg Çelebi eş-şehr-i Üsküb ol ilüñ Sancağı Begi oldı.*⁷⁰ Sadeleştirilmiş bir şekilde şu satırlar böyle okunabilir: “Elbasan adlı vilâyetin daha önceki sancakbeyi olup, şimdiki hâlde İshak Bey-oğlu İsa Bey-oğlu Mehmet Bey Çelebi [ki] Sultan Bayezid [vasıtasıyla] Üsküp şehrinin bulunduğu vilâyetin Sancakbeyi olmuştur.”⁷¹ Hem de *Tarîx-i Solaq-zâde*'ye nazaran, Draç'ın fatihi İsa Bey-oğlu Mehmet Bey Çelebi imiş. Solakzâde şöyle anlatır:

⁶⁸ Sydney N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, p. 73; Hans-Joachim Kissling, “Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken”, pp. 23-24, Hammer'e ait referanslarıyla. Kissling Draç fatihinin hüviyet ispatıyla ilgili Hammer-Purgstall'ın teklifini taklit eder.

⁶⁹ *Der fromme Sultan Bayezid*, übers., einl. und komm. Richard F. Kreutel, Osmanische Geschichtsschreiber, 9, (Graz-Wien-Köln: Styria), 1978, p. 141. Kreutel burada *eş-şehr-i Üsküb* olarak başlayan yapı değişikliğini (Lat. anacolutha) *eş-şehr-i Üskür* (Üskür-Skura olarak ünlü) diye yorumlarken yanılmaktadır. Oysa Kreutel'in tahmin ettiği yapı Osmanlı adlarının oluşturulmasında oldukça sık görülür. Arnavutlar daha o dönemde Osmanlılarca bilinmeyen soyadlarını kullanmaktadır. Erken Osmanlı idaresi altında Arnavut soylu Skura~Zgura ailesi hakkında bkz. *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid* (Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi), 1954, passim. Skura ailesinin menşei ve Orta Çağ Arnavutluk'un tarihinde tuttuğu yeri hakkında bkz. Ivan Božić, “Le Système foncier en ‘Albanie Vénitienne’ au XVe siècle”, *Bollettino dell'Istituto di Storia della Società e dello Stato* V-VI, 1963-64, pp. 65-140; idem, “Albanija i Arbanasi u XIII, XIV i XV veku”, passim.

⁷⁰ Oruç=Öztürk, ss. 211-213, tbs. 140a-145a.

⁷¹ Bu cümle, erken Osmanlı vakayinâmelerinde sıkça rastladığımız *anacolutha* türündendir. Bunun sentaktik mâhiyetiyle ilgili Hans Joachim Kissling, Erich Prokosch ile Claudia Römer'in değerli yazdıkları bulunmaktadır.

Şanı yüce paşa hazretleri (sc. İskender Paşa; Bos. Skender-paşa),⁷² *bu yılda*⁷³ *vefât edip, Allah'ın rahmeti ile Firdevs cennetini mekân edinmiştir. Aynı yıl içerisinde İsâ Bey-oğlu Mehmed Bey'e İlbasan sancağı inâyet olundu.*⁷⁴ *İsâ Bey, eyâlet merkezi olan yerlere yakın Draç adlı sağlam hisârı güzel bir tedbîr ile ele geçirmiştir.*⁷⁵

Oruç bu kadarla yetinmez, iki kardeşiyle, Hasan Bey Çelebi ve Mustafa Bey Çelebi ile Mehmet Bey Çelebi'nin gazaya nasıl hazırlandığını da anlatır.⁷⁶ Üsküp'ün ikinci Ucbeyi İshak Bey'in ondan sonra bu görevi alan, Bosna fethi sonrasında da Bosna'nın ikinci Sancakbeyi olup, Saraybosna şehrini kuran İsa Bey adlı bir oğlu olduğunu belirten sayısız tarih kaynağı vardır. İsa Bey'in de beşinin adı Mehmet Bey Çelebi, Ali Bey Çelebi, Hasan Bey Çelebi, Mustafa Bey Çelebi ile Veled Bey⁷⁷ olan ya yedi ya sekiz oğlu bulunur. Draç'ın fethedildiği 1501 yılında, Mehmet Bey Çelebi elli yaşını aşmış bir kişidir.⁷⁸

⁷² 1955 sene tarihli Hazim Šabanović'in İskender Paşa hakkındaki klâsik makalesinden sonra, Behija Zlatar yeni bulunmuş membalar ışığında bir geniş biyografik etüdü hazırlar.

⁷³ Solak-zâde'ye nazaran 908 H/1503 M, fakat bu tarih hatalıdır.

⁷⁴ Yakında basılacak başka bir etüdümüzde metin tenkidi tarafından bu haberin doğru anlayışıyla kendimizi meşgul edeceğiz. Fikrimize nazaran Solak-zâde'nin editörü *anacolutha* yapısının ma'nasını ters anlar.

⁷⁵ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi* I, s. 425.

⁷⁶ Oruç=Öztürk, ss. 211-13, tbs. 140a-145a.

⁷⁷ Krş. *Velethbeg filius quondam Essebeghi veteris, subaslach in Drina*, Dubrovnik, Državni arhiv/Historijski arhiv (DAD/HAD), *Liber Consilium Rogatorum XXXI*, fol. 145. Hem de bkz. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive, p. 340.

⁷⁸ Bununla ilgili bolamadı birincil kaynaklar ve tahliller için bkz. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", *passim*, bilhassa pp. 318, 322-341, 446-447; Behija Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", [XV.-XVI. Asırlarda Bosna'da Bazı Müslüman Feodal Aileleri Hakkında], *Prilozi Instituta za istoriju*, XIV-XV, 1978, pp. 81-139, bilhassa 93-94, 97; eadem, "Vakuf Gazi Mehmed-bega Isakovića u Sarajevu", [İsâ Beyoğlu (İsakoviç) Gazi Mehmed Bey'in Saraybosna'da Kurduğu Vakfı], *Prilozi za orijentalnu filologiju*, LV, 2005, pp. 217-26; Lidiya Kumbaracı-Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, (İstanbul: ENKA Vakfı), 2008, *passim*. Hem de bkz. Hazim Šabanović, "Sûret-i Defter-i Mücmel-i Vilâyet-i Yeleç ve İzveçân ve Hodidide ve Seniça ve Râs ve Üsküb ve Kalkandelen me'a Tevâbi'ihâ", *Krajište Isa-bega Ishakovića: Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia II/2/1 (Sarajevo: Orijentalni institut), 1964; Ahmed S. Aličić, *Poimienični popis sandžaka vilajeta Hercegovina iz 1477. godine* [1477 Tarihli Vilâyet-i Hersek Sancağı Mufassal Tahrir Defteri], Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia (Sarajevo: Orijentalni institut), 1985, *passim*; idem, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine* [1468-69 Tarihli Bosna Sancağı Mücmel Defteri] (Mostar: Islamski kulturni centar Mostar), 2008, *passim*.

Mehmet Bey Çelebi 1460'lı senelerin ortasında erken Osmanlı belgeleri içinde en duygulandırıcı olanlardan birini, Erken Modern Avrupa ile ilgili son dönem Alman tarihçiliğinin tanıttığı ve *Ego-Documente* adını verdiği üslûbun kusursuz bir örneğini yazar⁷⁹. Bu belge Ragusa Rektörüne ve hükûmetine gönderdiği Slavca mektuptur. O devirde Osmanlıların Bosna'daki Pavlovići Topraklarının – *Pavli İli'nin* – askerî komutanı (*Sübaşı*)⁸⁰ olan Mehmet Bey Çelebi bu mektupta babasının, kendisinin ve oğlu Barak'ın hastalıklarına başarıyla müdahale eden Andriya adlı genç bir hekim (Slav. *vrač*) lehinde girişimde bulunur. Andriya'nın Raguzalılarla ne gibi bir sorun yaşadığı bilinmemekle beraber, Mehmet Bey Çelebi'nin şu cümlesini aktarmakta yarar vardır: “Yaşadığı yıl sayısı bakımından genç bir adam olmasına rağmen, zihninin erdemi bakımından Andriya'nın ne kadar tecrübeli ve bilge olduğuna tanıklık ederiz.”⁸¹ Bu cümle, beceri ve yeteneğin olduğu yerde yaşın öneminin kalmadığının samimî bir ifadesi olmanın yanı sıra, gerçekte Venedik ve Cenova hükûmetlerinden çok daha inatçı olan Raguzalı ihtiyarların önünde bir genç lehine tanıklık etmenin çok diplomatça bir yoludur.⁸² Evet, bizim Andriya vaftiz tarihi olarak gençtir, ama akli onu neredeyse saygın *nobili di Ragusa* (Ragusa soyluları) kadar yaşlı ve bilge kılar.

Mehmet Bey Çelebi'nin uzun ve belgeli bir hayatı vardı. Bu Üsküp Çelebisi, babası Gazi İsâ Bey'in Saraybosna'ya ait 1462 tarihli vakfiyesinde şahid olarak ilk defa zikredilir.⁸³ Vakfiyenin Arapça metninde ismi Muḥammad aş-Şağîr şeklinde verildi.⁸⁴ Demek ki: genç olduğundan ötürü ismi Küçük Mehmet (Mehemmed) olarak kullanmakta idi. Hem de Mehmet (Mehemmed) diye bir amcası vardı. Kalkandelen'de ciddî bir vakfi kuran Büyük Mehmet Bey'in Evâ'il-i Ramazân 867 H.

⁷⁹ *Ego-Dokumente: Annäherungen an den Menschen in der Geschichte*, ed. Winfried Schulze (Berlin: Akademie), 1996.

⁸⁰ Bkz. Nedim Filipović, *Princ Musa i Šejh Bedreddin*, (Sarajevo: Svjetlost), 1971, p. 310 (dipnot 393); Behija Zlata, “O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću”, *passim*.

⁸¹ Ćiro Truhelka, “Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive”, p. 13, № 9; *Stare srpske povelje i pisma*, [Eski Sırp Ferman ve Mektupları], ed. Ljubomir Stojanović, I/2 (Beograd i Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija), 1934, p. 237, № 820.

⁸² Gerontokrasi (yaşlılar hakimiyeti) kavramı için bkz. Robert Finlay, “The Venetian Republic as a Gerontocracy: Age and Politics in the Renaissance”, *The Journal of Medieval and Renaissance Studies* VIII/2, 1978, pp. 157-178. Karş. Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku* [On Dördüncü Asırda Ragusa Soyluları] (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti), 1960.

⁸³ Hazim Šabanović, “Dvije najstarije vakufname u Bosni” [Bosna'da İki En Eski Mahfuz Edilen Vakfiyeler], *Prilozi za orijentalnu filologiju* II/1951, pp. 5-38, bilhassa pp. 18-19.

⁸⁴ *Idem, op. cit., loc. cit.*

/ 20- 31 Mayıs 1463 tarihli vakfiyenin şahitleri arasında Gazi İsâ Bey zikr edilir ("İsâ Bey hazretleri, vâkîfın kardeşi").⁸⁵ Bizim Küçük Mehmet Bey Çelebi XV. asrın altmışlı yıllarda (1466-68 civ.) Bosna'daki Pavli İli Subaşı olup, sonra Bosna, Elbasan, Üsküp, Alacahisar ile Hersek Sancakbeyi olarak vesikalarda ve vakayinâmelerde rastlanıyor. 1468-69 senelerinde Mehmet Bey Çelebi'nin Bosna Sancağında Pavli İli'ndeki ze'âmetinin çerçevesinde tutulduğu Praça ya da Çatalca adlı pazar yerinde 74 *xâne* ile 15 *mücerred* yaşardı.⁸⁶ 4 Temmuz 1466 senesinde babası Gazi İsâ Bey'in elçisi olarak Raguza'ya giderdi.⁸⁷ 7 Ekim 1466 Raguzalılar *dominus territorii de Paulouich* ünvanıyla onu bahs edip ona 100 *perpera* (Raguza gümüş parası<Biz. Rum. *hyperpyra*) armağan olarak göndermişti.⁸⁸ Mehmet Bey Çelebi 23 Eylül 1467 *Zalepia Voyvoda* ünvanıyla Raguza vesikalarında tekrar zikr edilmişti. Raguza hükûmeti 15 *perpera* değerinde kumaşların ona armağan olarak göndermesine oy vermişti.⁸⁹ Toprak hudutları bir hususî davasıyla ilgili Saray Bosna kadısı tarafından ısdâr edilip selx-i Zî-l-hicce 873 H./11 Temmuz 1469 M. tarihli olunan bir hüccette Mehmet Bey Çelebi bi-l-fi'l Bosna Sancakbeyi olarak zikr edilmişti (*faxrû-l-ümerâ'i l-kirâm Bosna Sancağı Begi hazretlerine ... imtisâlen li-l-emri l-'âlî [Meḥemmed] Beg hazretleri cânibinden çavuş Âmir*).⁹⁰ Hazim Şabanoviç, iktibas ettiğimiz vesikanın tarihî tenkidini yaptıktan sonra Mehmet Bey Çelebi'nin 1469 senesinde Bosna Sancakbeyi olduğunu şüphesiz olarak gösterdi. Raguzalılar ona 30 Haziran 1469 35 duka armağan olarak göndermişti.⁹¹ XV. asrın seksenli senelerde Mehmet Bey Çele-

⁸⁵ Gliša Elezović, *Turski spomenici* [Türk Yazılı Eserleri] I/1, Zbornik za istočnjačku istorisku i književnu građu (Beograd: Srpska kraljevska akademija), 1940, pp. 43-63, dok. № 14. Bu vesika çoktan beri kaybedilmiş diye düşünöldü. Fakat kısa bir vakit evvel vesikayı yeniden bulduk. Bu ehemmiyetli vesikanın edisyon kritiğini yakında neşredeceğimizi ümit ederiz.

⁸⁶ İstanbul, Atatürk Kitaplığı (evvelki Belediye Kütüphanesi), M. Cevdet Yazmaları, № 0.76, *Defter-i mücmel-i Bosna* (1468-69), vv. 26b, 58a.

⁸⁷ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 340; Hazim Şabanović, "Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća", [XV. Asra Ait Bosna'da Mahfuz Edilen Türk Vesikaları], *Istorisko-pravni Zbornik*, I/1, Sarajevo, 1949, pp. 175-208, bilhassa p. 181, dipnot 1.

⁸⁸ Idem, *op. cit.*, loc. cit.

⁸⁹ Ćiro Truhelka, *op. cit.*, loc. cit.; Hazim Şabanović, *op. cit.*, loc. cit.

⁹⁰ Hazim Şabanović, "Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća", pp. 179-182, No. 1, bilhassa, pp. 179-181, dipnot 1.

⁹¹ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 340. Hem de bkz. Toma Popović, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku" [XVI. Asırda Hersek Sancakbeylerinin Listesi], *Prilozi za orijentalnu filologiju XVI-XVII/1966-67*, pp. 93-99, bilhassa pp. 94-95.

bi ile Orta Çağ Bosna küçük soylu Hıristiyan ailesinden gelip ihtidâ eden Hamza Bey Obrenović Pavli İli'nde yılda 73. 689 akçelik gelirli ze'âmeti müşterek yerdî.⁹² Daha evvel yazdığımız gibi, sonra Elbasan, Üsküp Alacahisar ile Hersek Sancakbeyliği vazifelerinden olurdu.

Hersek Sancakbeyi 1506-1509 görevli olduğu halde, Ragusa membalarına nazaran azlolunduktan sonra bile Hersek İli'nde kalır. Truhelka'ya nazaran, Mehmet Bey Çelebi Hersek Sancakbeyi tekrar 1513-1515 seneleri arasında olurdu.⁹³ 1507 senesinin güz mevsiminden 1508 senesinin ilkbahar mevsimine kadar Anadolu'da kalıp Ankara ile Kayseri bölgelerinde isyan eden Safevî taraftarlarıyla mücadele edip, 11 Mart 1508 tarihine kadar Hersek İli'ne döner. Mehmet Çelebi Bey Hersek Sancakbeyi iken, idare ettiği Sancakta bulunan en ehemmiyetli liman ile kale olan Nova kalesi (Qal'e-i Nova, İt. Castelnuovo, Bos. Herceg-Novi, bugün Kara Dağ hudutları içinde) tâmir edilip büyütölmekte bulunuyordu. 1508 senesinde bu işin emini olarak Dîvân-i Hümâyûn, o zamanki bilfi'l Çingene Sancakbeyini (İt. *de Cinganis; de Zinganis*)⁹⁴ gönderdi. Neretva nehri'nin deltasından Nova kalesine kadar inşaat malzemelerini getirmeleri için Çingene Sancakbeyi Raguzalıların gemilerini kiralar.⁹⁵ Bir da'va dolayısıyla Gazi Mehmet Çelebi'nin elçisi olarak Hüseyin diye biri Ragusa'ya gelir (16 Mayıs 1507). Hüseyin, Gazi Mehmet Çelebi'nin Raguzalılara gönderdiği armağanları getirir. Armağanlar da oldukça enteresandır: 2 parça altın telli çiçekli kadife (*velutti cum floribus de auro*),⁹⁶ 4 parça

⁹² İstanbul, BOA (evvelki BBA, BVA), *Defter-i mücmel-i Bosna*, № 18, vv. 25v, 55v-56r (1485); *Defter-i mufaşşal-i Bosna*, № 24, vv. 101r-103r, 272v-279r (1489). Bu referanslar merhûm hocamıza Akademisyen Ord. Prof. Nedim Filipović'e (Filipović) borçluyuz.

⁹³ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive", pp. 340, 449.

⁹⁴ Çingene Sancağı hakkında bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Çingeneler", *İslâm Ansiklopedisi*.

⁹⁵ 90 araba yüklü gemi için kira 45 duka olup (*quod est portate curruum 90*), 85 araba yüklü gemi için kira 40 duka olup, 75 araba yüklü gemi için kira 35 duka olurdu. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 447.

⁹⁶ Krş. *...altınlı Bursa çatması...* (1486), *...altınlı Bursa kadifesi...* (1504), *...kadife-i müzehheb çatma-i sebz Burusa...* (1496, 1501-02), *...kemha-i altınlu kadife...* (II. Bayezid vakti), Nurhan Atasoy, "Osmanlı İpek Kumaşları", *Osmanlı Uygarlığı*, nşr. Halil İnalçık ve Günsel Renda, II (Ankara: Kültür Bakanlığı), 2002, ss. 761-87, bilhassa s. 777, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki bulunan defterlerden faydalanarak. Hem de bkz. Nurhan Atasoy and Lâle Uluç, *Impressions of Ottoman Culture in Europe: 1453-1699*, (İstanbul: Turkish Cultural Foundation ve Armaggan), 2012, ss. 33-109, bilhassa ss. 35-36, fig. 3, Bulgaristan'da Rila Manastırında mahfuz edilen 1511 tarihli *çatma* kadifesi Gazi Mehmet Çelebi'nin Raguzalılara gönderdiği armağana benzer olabilir. Bursa

zambelotti-bu ya Ankara sofusu⁹⁷ (Tür. tiftik, moher; Ing. Angora mohair) ya da *muxayyer* (Ing. camlet; Alm. Kamelhaar)⁹⁸ olması lâzımdır – 4 tane seccade ve 4 tane örtü (*habenae*). Bütün bu armağanların para değeri 80 duka olduğu hâlde, Raguzalılar Gazi Mehmet Çelebi'ye bil-mukâbele ederek (*pro quodam bono respectu*) 150 duka gönderir! Bu hediye mübâdelesini kesinlikle muhafaza parasının (İng. protection money) zorla almasına benzer bir şey olmalıydı. Muhafaza parası Ucbeyi aileleri servetinin en mühim kaynaklarından biriydi. Şu açıdan Ucbeylerinin yaptıkları erken Modern Avrupa'nın en üst tabakalarının yaptıklarına fevkalâde yakındı.⁹⁹

Fakat Gazi Mehmet Bey Çelebi sadece muhafaza parasını zorla almış ederken servetini toplamadı. İkinci defa Hersek Sancakbeyi olduktan sonra, Yahudi Angelo (*Angelus Ebreus*) diye bir hizmetçisi Raguzadan İtalya'ya seyahat etti. Gazi Mehmet Bey Çelebi için İtalya'da 600 duka değerinde ipek aldıktan sonra 22 Ekim 1513 tarihinde Raguzaya erdi.¹⁰⁰ Yahudi Angelo Raguzaya hükûmetine Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin tavsiye mektubunu Raguzalılara sunup mürûr gümrüğünün indirmesini rica etti. Raguzalılar evet dedikleri beraber konu hakkındaki nazikâne bir mektubu (*in bona forma*) Gazi Mehmet Bey Çelebi'ye göndermeğe karar verdiler. Hem de Gazi Mehmet Bey Çelebi, ailesinde ilk müteahhit (İng. entrepreneur) değilmişti.

Vesikalarda, bu âileden zikr edilen ilk müteahhit Gazi İsâ Bey'in dedesi olan ilk Üsküp Ucbeyi Paşa Yiğit'di (1391-1414). Kendisi Kosova'nın Trepça (Slav. Trepča) kasabasında buldukları meşhur gümüş

kumaş sanayi'i ve ticareti için bkz. Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimaî Tarihi Kaynakları", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, 1953-54, ss. 51-73, bilhassa ss. 57-58, 63-64; idem, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi", ss. 207-11 et passim; Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları), 1960; Nurhan Atasoy et alii, *İpek: Imperial Ottoman Silks and Velvets* (London: Azimuth), 2001, passim.

⁹⁷ Ankara sofusu hakkında bkz. Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimaî Tarihi Kaynakları", ss. 64-65, 71-73 (Ek № 2); idem, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet-Toplum-Ekonomi", ss. 180, 210.

⁹⁸ *Muxayyer* hakkında bkz. Halil İnalçık, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, I, The Customs Registers of Caffa, 1487-1490*, passim.

⁹⁹ Krş. Frederick E. Lane, "Economic Consequences of Organized Violence", *Journal of Economic History*, XVIII, 1958, pp. 401-18. Hem de bkz. Fritz Redlich, *De Praeda Militari: Looting and Booty, 1500-1815*, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beihefte, Nr. 39* (Wiesbaden: F. Steiner), 1956, passim; *Coercion, Capital and European States, 900-1992*, ed. Charles Tilly (Cambridge, Mass.: Basil Blackwell), 1992, passim.

¹⁰⁰ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 449.

madenlerin¹⁰¹ en büyük hissedarlarından biri olurdu. 9 Eylül 1409 senesinde Trepça'da maden müteahhidi olarak çalışan Raguza soylu Cono veled-i İvan Sorkoçević – Sorgo – vasiyyetnâmesini dikte etmişti (*Testamentum condam Junii Juanni de Sorgo ... Io Çugno de Yuane faco lo mio ultimo testamento con bona et sana memoria mia*). Sorgo'nun vasiyyetnâmesine nazaran, Trepça'daki bir gümüş madenin $\frac{1}{4}$ hisseleri Sorgo'ya ait olup fakat aynı madenin $\frac{3}{4}$ hisseleri Paşa Yiğit'e ait olurdu (...*Ancora aco quarta parte de un carro cum misser Passaith voivoda, la qual quarta parte lasso a li miei foli Zohane, Stipcho e Micoz...*).¹⁰² Avrupa'nın geç Orta Çağ tarihi araştırmalarınca çoktan beri bilindiği gibi, bu devirde Bosna ve Sırbistan'daki gümüş madenler Avrupa'da buldukları en ehemmiyetli madenlerden bazıları idi.¹⁰³ Bir erken çağ

¹⁰¹ Trepça madenleri hakkında bkz. Robert Anhegger, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich. I. Europäische Türkei* (Istanbul und Zürich und New York: Selbsverlag), 1943, passim; Nenad Filipović, “Rudnici i kovnice novca u Rumeliji i Bosni krajem XVI i u prvoj polovini XVII stoljeća” [XVI. Asrın Sonlarında ve XVII. Asrın İlk Yarımında Rumeli ile Bosna'da Madenler ve Darp-hâneler], *Balkanica* XX, 1989, pp. 243-259; Sima Ćirković, Desanka Kovačević-Kojić, Ruža Ćuk, *Staro srpsko rudarstvo* [Eski Sırp Madenciligi] (Beograd–Novi Sad: Vukova Zadužbina–Prometej), 2002, passim; Srđan Katić, “Obnavljanje rudnika Novi bezistan u Trepči 1664. godine” [1664 Senesinde Trepça'daki Novi Bezistan (Yeni Bedesten) Madeninin Yeniden Açılışı], *Miscellanea* XXVII, 2006, pp. 235-244.

¹⁰² Dubrovnik, Državni Arhiv/Historijski Arhiv (DAD/HAD), *Testamenta Notariae*, IX, fols. 130b-132a; Sima M. Ćirković et alii, “Srbija u dubrovačkim testamentima u XV veku (I)” [Raguza'da Mahfuz Edilen Vasiyyetnâmelere Nazaran XV. Asırda Sırbistan (I)], *Miscellanea* XXIV, 2004, pp. 9-80, bilhassa pp. 30-33. Hem de bkz. Mihailo J. Dinić, “Oblast Brankovića” [Brankoviçler İli], *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* XXVI/1-2, 1960, pp. 5-29, bilhassa p. 26; idem, “Trepça u srednjem veku” [Orta Çağ'da Trepça], *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* XXXIII/1-2, 1967, pp. 3-10, bilhassa pp. 4-5, 9-10.

¹⁰³ Robert Anhegger, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich. I. Europäische Türkei*, passim; Sima Ćirković, Desanka Kovačević-Kojić, Ruža Ćuk, *Staro srpsko rudarstvo*, passim. Hem de bkz. Fehim Spaho, “Turski rudarski zakoni” [Türk Madencilik Kanunları], *Glasnik Zemaljskog muzeja* XXV, 1913, pp. 133-194; Vladislav Skarić, “Stari turski rukopis o rudničkim poslovima i terminologiji” [Madencilik İşler ile Terminoloji Hakkında Eski Bir Türkçe Yazma], *Spomenik Srpske kraljevske akademije* LXXIX, 1936, pp. 5-24; Nicoara Beldiceanu, *Les Actes des Premiers Sultans Conservés dans les Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris* II, (Paris-La Haye: Mouton), 1964; *Latinički prepis Rudarskog zakonika despota Stefana Lazarevića*. Uvod, tekst, prevod i komentari [Despot Stefan Lazareviç'in Madencilik Kanununun Latin Harflerince İstinsahı], ed. Sima M. Ćirković, Odeljenje društvenih nauka, Izvori srpskog prava XI (Beograd: SANU), 2005.

Osmanlı Ucbeyinin o dercede ehemmiyetli madenlerin işletmesine girişi Osmanlı tarihi açısından fevkalâde enteresan bir noktadır.

Paşa Yiğit'in torunu ve Mehmet Bey Çelebi'nin babası Gazi İsâ Bey'in de iş hayatından uzak durmadığına şüphesiz diyebiliriz. Raгуza soylularından Konte Franko adlı bir şahıs Gazi İsâ Bey'in bir iş mümessili olarak çalışırdı. Yedimizdeki vesikalara nazaran, Franko, Gazi İsâ Bey'in sadece iş mümessili olmayıp, hem de mudârebe tarikiyle¹⁰⁴ onun ortağı idi. Üsküp'te Gazi İsâ Bey Franko için Slavca bir aman-nâme (Lat. *salvus conductus*) ısdâr etmişti.¹⁰⁵ Vesikanın yazılışı gün ve ayı ile bellidir: 1 Şubat. Amma vesikada sene yazılmadı.

¹⁰⁴Mudârebe hakkında bkz. Abraham L. Udovitch, *Partnership and Profit in Medieval Islam* (Princeton: Princeton University Press), 1970; Halil İnalcık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *Journal of Economic History* XXX/1, 1969, pp. 97-140; idem, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet – Toplum – Ekonomi", ss. 177-181.

¹⁰⁵Čiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", pp. 11-12, № 7; *Stare srpske povelje i pisma*, ed. Ljubomir Stojanović, 1/2, pp. 235-236, № 818, p. 514 (ilâve). *Amân-nâme* ya da *salvum conductum* hakkında bkz. John Wansbrough, "The Safe-Conduct in Muslim Chancery Practice", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XXXIV/1, 1971, pp. 20-35; Gladys Frantz-Murphy, "Identity and Security in the Mediterranean World ca. AD 640-ca. 1517", *Proceedings of the Twenty-Fifth International Congress of Papyrology, Ann Arbor 2007*, American Studies in Papyrology (Ann Arbor: American Oriental Society), 2010, pp. 253-264. Dubrovnik Arşivi'nde Fâtih'in tuğrasıyla Latince bir *salvum conductum* bulunmaktadır. En enteresan parçalarından iktibas etmek isteriz: *Nos Mehemet dei gracia ...facimus manifestum omnibus et singulis presentes apertas inspecturis, qualiter habemus in potestate et charceribus imperii nostri duodecim ...jussimus ac imperauimus scribere presentes apertas et manifestas litteras ac fidem et plenum, amplum, tutum, validum et securum saluum conductum omnibus et singulis cuiuscumque nationis aut conditionis sint, Venetis, Lumbardis, Tuschanis et alijs Italicis, Francigenis, Alamanis, Dalmaticis et cuiuscumque provincie vel partis totius mundi sint, veniendi et accedendi ad presentem ciuitatem nostram Constantinopolis ac Pere, aut per Mare aut per terram et ad quecumque alia loca ciuitates et terras nostras et in eis standi, morandi, negotiandi ac pernoctandi et inde semel et pluries recedendi ac reducendi omni reali ac personali impedimento cessante...Volentes et mandantes omnibus et singulis capitaneis, patronis et alijs offitialibus galearum et fustarum nostrarum, presentibus et futuris et similiter omnibus capitaneis terre, sançachis, timaratis, chadijs et alijs quibuscumque offitialibus, cuiuscumque conditionis sint, et sclauis nostris, quatenus presentem saluum conductum obseruent et obseruari fatient sub pena indignationis nostre. In quorum omnium testimo[nium et] fidem presentes fieri iussimus. [Datum]m ex chancelarijs imperii nostri signoque nostro solito sign[at]um. Datum in nostra residentia ciuitatis Constantinopolis die primo mensis februarij. Čiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", pp. 61-62, № 69.*

Bu makaleyi yazdığımız vakitten on altı sene evvel neşredilen ciddî bir etüdde vesikanın tarih koymasıyla ilgili en sağlam teklif meydana çıktı. Adıgeçen etüde nazaran Gazi İsâ Bey'in Konte Franko için ısdâr ettiği Slavca aman-nâme 1455-1458 seneleri arasında te'lif edilmiş olmalıydı.¹⁰⁶ Vesikada, Gazi İsâ Bey hem vasıtasız idaresi altında olan kendi madunlarının hem ona ve Osmanlı Devletine bağlı olan Hıristiyan harâcüzârların (Bosna: Hersek İli, Pavli İli; Sırp Despotluğu: Moraviçe İli) Franko'ya hiç bir müşkül intaç etmemelerini emreder. Çünkü Franko Gazi İsâ Bey'in parasıyla seyahat edip ticaret ederdi (...*da ga imate print' i provodit i s'čuvat' ere s moeme penezom hōdi i tr'guje...*). Daha evvel yazdığımız gibi Mehmet Bey Çelebi'nin bir de Yahudi bir mümessili vardı.

Bu tahlilin hulâsası olarak: okur bazı mühim noktalara dikkat etmeli. Paşayığitli ailesinden gelen Üsküp Ucbeyleri yüz seneden fazla Balkanlar'ın iş hayatında ehemmiyetli bir rol oynamışlardı. Onlar için *imâret* (idarî hayat) ve *ticâret* (iş hayatı) düşman olarak birbiriyle savaşmamış. Aksini ispat, Üsküp Ucbeylerince *imâret* ve *ticâret* kavramları daimî yoldaşlar olmuştur. Üsküp Ucbeylerinin ortakları ve/ya da mümessilleri sadece Müslüman olmazdı. Bilâkis ortaklar ve / ya da mümessillerinin çoğu Hıristiyan'dan ve Yahudi'den gelirdi. O takdirde, Braudel'in spekülâtiv bir tahlil olarak teklif ettiği Akdeniz birliği faraziyesi kuvvetli bir desteklemesine rastgelir. İslâm ve Osmanlı *mudârebe* kavramı ile Osmanlı devri evvelki Balkanlar ile Hıristiyan Akdeniz'de sıkça kullanılan *commenda* kavramı¹⁰⁷ tarihî strüktür¹⁰⁸ tarafından aynı bir şey idi. Onun için, Üsküp Ucbeyleri ile Hıristiyan

¹⁰⁶Miloš Blagojević, "Župa Moravica i zemlja Moravice" [Moraviçe "Jupa"sı ve Moraviçe İli], *Sveti Ahilije u Arilju. Istorija, umetnost* [Arilje'deki Sent Ahiliye Kilisesi. Tarihi, Sanatı] (Arilje), 1996, pp. 13-23, bilhassa pp. 19-20, 48 numaralı dipnot.

¹⁰⁷Osmanlı devri evvelki Balkanlarda *commenda* için bkz. Gregor Čremošnik, "Naša trgovačka društva u srednjem veku" [Orta Çağ'da Bizim Ticarî Birlikler], *Glasnik Zemaljskog muzeja* XXXVI, 1924, pp. 69-81; Ignacij Voje, *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku* [Orta Çağ Raguza'da Kredi Ticareti] (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine), 1976.

¹⁰⁸Tarihî menşei açısından *commenda*'nın *mudârebe*'den oluşu hakkında bkz. Abraham L. Udovitch, "At the Origins of the Western *Commenda*: Islam, Israel, Byzantium?", *Speculum* XXXVII, 1962, pp. 198-207; idem, "'Merchant Law' in the Medieval Islamic World", *Logic and Classical Islamic Culture*, ed. Gustav Edmund von Grunbaum (Wiesbaden: Otto Harrasowitz), 1970, pp. 117-130. Udovitch'in teklif ettiği faraziyenin tenkidi için bkz. John H. Pryor, "The Origins of the *Commenda* Contract", *Speculum* LII/1, 1977, pp. 5-37.

ve Yahudi ortakları arasında iş hayatı icraâtlarında anlaşmazlık azdan az rastlanırdı.¹⁰⁹

Gazi Mehmet Bey Çelebi de 1513-1515 seneleri arasında ikinci kerre Hersek Sancağı idaresiyle Divân-ı Hümâyûn tarafından görevlendirildi. 1513 senesi Mart ayının ortalarında Anadolu'dan Üsküp ve Yeni Pazar üzerinden giderken Hersek İli'ne ermeden İstanbul'a çağırıldı. Bundan dolayı Gazi Mehmet Bey Çelebi kendisi gitmeden evvel kapıcıbaşısını 90 duka değerinde hediye kumaşlar ile Raguzâ hükûmetine gönderdi. On iki hizmetkârıyla kapıcıbaşı Raguzâ'da sürre alayı yaptıktan sonra 12 Nisan 1513'de Raguzâ hükûmetine efendisinin hediyelerini teslim etti. Raguzalılar'ın 12 Temmuz 1513 tarihinde Raguzâ Cumhuriyeti'nin elçisini Gazi Mehmet Bey Çelebi'ye göndermeye karar vermiş oldukları bilindiği için, aynı senenin Temmuz ortalarına kadar Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin Hersek İli'ne dönmüş olduğu kabul edilebilir. Sonraki senede (1514) Gazi Mehmet Bey Çelebi tekrar Hersek İli'nde bulunmadığı için, Sancağını kendi vekili olarak Gazi (*Chasi*) diye biri yerd. Gazi'nin elçisi Knez Radič Bogašinović 18 Mayıs 1514 Raguzâ'ya gelir. O kadar geç bir tarihte bir serhat Sancakbeyinin elçisinin Hıristiyan olduğu da özellikle şâyân-ı dikkattir. Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin Hersek İli'nden gayubeti Osmanlı-Safavî harbiyle bağlanmalıdır.¹¹⁰

Zaten 1501 senesinde Gazi Mehmet Bey Çelebi elli yaşını aşmış bir kişi olduğu cihetiyle, 1506 senesinden itibaren demek ki Hersek Sancağına gelişinden sonra sıkça hasta olurdu. Nova kalesinde (Castel Nuovo, Novi, sonra Herceg-Novi) hasta yatarken Raguzalılardan bir hekim göndermelerini rica ettiği hâlde, 9 Eylül 1508'de Raguzâ hükûmeti Mehmet Bey'in ricasını redd etti. Hükûmetin Mehmet Bey'e gitmeleri üzere iki hekime teklif etmesine rağmen, büyük bir ihtimalle vebâ korkusundan ötürü ikisinin de Nova'ya kesinlikle

¹⁰⁹Bu, kanunun mevcudiyetini ispat eden bir istisna olmayıp bilâkis günden güne olup normal ve sıkça görülen bir durumdu. Bkz. Cemal Kafadar, "A Death in Venice: Anatolian Muslim Merchants Trading in Serenissima", *Journal of Turkish Studies* X, 1986, ed. Bernard Lewis et alii, pp. 175-218; Toma Popović, "Privreda u XVI i XVII veku. Seoska i gradska privreda. Rudarstvo" [XVI. ve XVII. Asırlarda İktisat. Köy ile Şehir İktisadı. Madencilik], *Istorija srpskog naroda* [Sırp Kavminin Tarihi] III/1, ed. Radovan Samardžić (Beograd: Srpska književna zadruka), 1993, pp. 575-645. İkisi de bolca birincil kaynaklardan faydalanarak yeni tahliller sunarlar.

¹¹⁰Čiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 449; Toma Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, [XVI. Asırda Raguzâ ile Dubrovnik], (Beograd: Srpska Književna Zadruga), 1973, passim; Behija Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", passim.

gitmek istemediğini biliyoruz. Sonraki senede (1509) Mehmet Bey hâlâ hasta idi¹¹¹. 1515 senesinden sonra Mehmet Bey hakkındaki haberler kesildiği için, o vakit civarında vefat etmişmiş. Çocukları ya da nesli hakkında sağlam bir haber bulunamaz. Büyük bir ihtimalle nesli XVI. asırda bile münkarız olmuştu.¹¹²

Bildiğimiz gibi, Gazi Mehmet Bey Çelebi kendi zamanının standartlarına nazaran fevkalâde zengin bir adam idi. Raguzalılar 15 Ekim 1513 tarihinde Çelebi'nin bazı kölelerinin büyük hazinesiyle kaçtıklarını not etmiş idi.¹¹³ Amma bu servetin menşe'i rüşvetle alâkasız gibi gözüküyor. Tarihçiler olarak rüşvet ile muhafaza parası arasında fark yapmalıyız çünkü Osmanlılar da yapardı. Tarihçiler olarak rüşvet ile hediye fark yapmalıyız çünkü Osmanlılar da bu ikisini ayırdı. Ayrıca gene aynı sebepten rüşvet ile hediye arasındaki farka da işaret etmek gerekir.¹¹⁴ Draç fatihinin şahsiyeti, huyu, zihniyetiyle bile alâkalı en üst derecede mühim ve nadir bir memba baki kalır. Raguza Devlet Arşivi'nin Slavca yazılan Osmanlı vesikaları arasında bulunan II. Bayezid devrindeki Divan-i Hümâyûn Slavca Başdragomanı olan İskender (Slav. Skender) diye birinin Raguzalılara gönderdiği bir kaç şahsî, demek ki gayr-i resmî, mektuptur. Bu mektuplar II. Bayezid devri için de en mühim membalardandır. Adıgeçen mektuplar sayesinde Osmanlı sarayında siyasî hayatın işlemlerini daha iyi anlayabiliriz. Başdragoman İskender Raguzalılara gönderdiği 1506 tarihli mektubunda şöyle yazar:

Ve Semendire Hersek Beyi Sinan Bey'e verildi ve Hersek İli daha evvel Alacahisar'ı tutan İsa Bey-oğlu'na verildi ... ve bu bilfi'l

¹¹¹ Ćiro Truhelka, *op. cit.*, loc. cit.

¹¹² Yakında basılacak Nenad Filipović, *From Pāšā Yiğid to the Sons of Ġāzī 'Isā Bēg. The Emergence of the Ottoman War Frontier of Ūskŭb (1391-1512) and the Holy War in the Early Ottoman Rumelia*, bu mes'elenin uzun bir tahlili içerir.

¹¹³ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", p. 449.

¹¹⁴ 'Abdu l-Ġanī an-Nābulusī, *Tahqīqu l-Qadīya fī-l-Farq bayna r-Rišwa wa-l-Hadīya*, ed. İbrāhīm İsmā'īl al-Qādī (Cairo: Dār al-Haramain), 2000, bizce an-Nābulusī hem bir Arap hem bir Osmanlı idi. Sanayi evvelki İslām toplumlarında hediye ve rüşvet arasındaki fark hakkında bkz. Radmila Tričković, "Poklon" [Hediye], *Istorijski časopis XXXV*, 1988, pp. 55-74; Ann Lambton, "'Pīshkash': Present or Tribute?", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies LVII/1*, 1994, pp. 145-158, bilhassa p. 145 (*pīškeş* ve *in'ām* terimleri hakkında); Halil İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans", *Essays in Ottoman History* (İstanbul: Eren), 1998, pp. 195-223, bilhassa pp. 202, 208-10, 212, 217 (*pīškeş* terimi hakkında). Bizans İmparatorluğu'nda benzer müessese ve/ya da âdet bkz. Georgije Ostrogorski, "Vizantijskie piscov'ie knigi", [Bizansa ait Kadastro Defterleri – *Practica*], *Byzantinoslavica IX*, 1948, pp. 203-306, bilhassa pp. 298-299.

Sancakbeyi olan İsâ Bey-oğlu tatlı huylu bir adamdır, Sinan Bey'e¹¹⁵ karşı yaptığınız gibi onunla o kadar çok meşgul olmayıp o kadar para harcamasanıza, fakat ona ait kanûn-ı kadîm [versenize]. Onunla iş kolaydır. Şöyle bilesiz... (...a Smederevo her'ceg'skomu gos'podaru Sinanbegu a Her'cegovu zem'lju Esebegovikju što je Kruševac' d'ržaō ... a tai sadaš'ni san'žak'Esebegovik'krotak'je čl[ove]k' kako no za Sinanbega na nega da se nešt'o vele ne tratite i ne spen'žate

¹¹⁵Bu şahıs Fâtih II. Mehmet, II. Bayezid ve I. Selim devirlerinde ehemmiyetli bir rol oynayan Sinan Paşa Boroviniç (Borovinić)'dir. Boroviniçler Orta Çağ Bosna feodal sülâlerinden biridir. Bkz. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", pp. 40-41, № 42, 128-130, № 145, 346, 349, 438-439; *Stare srpske povelje i pisma* 1/2, pp. 377-378, № 985; Behija Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", pp. 106-107 et passim; Veljan Atanasovski, *Pad Hercegovine* [Hersek İli'nin Düşüşü] (Beograd: Narodna knjiga i Istorijski institut), Beograd, 1979, p. 216 (175 numaralı dipnot); Hedda Reindl, *Männer um Bajezid: eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bajezids (1481-1512)*, passim; Pejo Ćošković, "Veliki knez bosanski Tvrtko Borovinić" [Bosna Büyük Prensi Tvrtko Boroviniç], *Croatica Christiana Periodica XXXVII*, 1996, pp. 57-81; Jelena Mrgić-Radojčić, *Donji Kraji – Krajina srednjovekovne Bosne* [Düz Vilâyetler (*Donji Kraji*) Orta Çağ Bosna'nın Ucu] (Beograd-Banja Luka: Filozofski fakultet i Istorijski institut), 2002, p. 114; Srđan Rudić, "Borovinići. Vlasteoska porodica iz istočne Bosne" [Boroviniçler – Doğu Bosnalı bir Feodal Ailesi], *Zemlja Pavlovića. Srednji vijek i period turske (sic!) vladavine, Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica, 27-29 June 2002* [Pavli İli. Orta Çağ ve Türk İdaresi Devri, İlmî Sempozyumu Bildirileri, Rogatica, 27-29 Haziran 2002], Naučni skupovi, V, Odjeljenje društvenih nauka, VII, (Banja Luka–Srpsko/sic!/ Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske–Univerzitet Srpsko /sic!/ Sarajevo), 2003, pp. 357-366; idem, "O kući Hrvoja Vukčića Hrvatinića u Dubrovniku" [Gran Dük Hrvoje Vukčić Hrvatinić'in Dubrovnik'teki Evi Hakkında], *Istorijski časopis LVI*, 2008, pp. 353-369, bilhassa pp. 360-362, 364-369. Ne Osmanlıca ne de Türkçe okuyabilen Hırvat bir milliyetçi tarihçisinin Sinan Bey ile ilgili tamamen temelsiz bir faraziyesi için bkz.: Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463-1804* [Bosna-Hersek'te Din İtirafı ve Milliyet. Serbest Bırakma Evvelki Devir], prev. Ladislav Z. Fišić (Sarajevo: Svjetlost), 1992, pp. 28-33 et passim, bilhassa p. 31. Krş.: *Ser Nichola de Bonda, ser Joh. de Palmota, ser Helios Pe. de Bona off. ad locuendum cum Turcho qui venit Constantinopoli pro domo olim Chervoe cherzech in qua habitat ser Michael Ben. de Restis et reportandum domino; Pp est de firmando insum dandum Turcho qui venit Constantinopoli causi domus qui fuit olim Chervoe Cherzech (16:9)*. Srđan Rudić, "O kući Hrvoja Vukčića Hrvatinića u Dubrovniku", p. 366, 54-56 numaralı dipnotlar. Rudić'in gözümüz önüne koyduğu vesika Caya'nın (Džaja) faraziyesini kat'î bir surette tahir eder.

*nego što mu je zakon 'öd' pregašneh' vrëmeni*¹¹⁶ š nim' je las'no takoi da znate...¹¹⁷

Neticeye müntic olalım: Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin serveti kocaman olduğu hâlde, Çelebi bu servetin çoğunu rüşvet yemesiyle toplamış olamazdı.

Dahası, okurumuza hatırlatmak istiyoruz ki Gazi Mehmet Bey Çelebi servetinin bir parçasını vakıf kurmaya harcamıştır. Meselâ, Saraybosna'daki kurduğu vakıf çoktan beri ikincil kaynaklarında zikr edildiği gibi az bir zaman evvel temel bir etüdün de mevzu'u idi.¹¹⁸ Fakat şimdi Oruç'un yazdıklarını sayesinde Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin Üsküp'te kurduğu vakıfları hakkında yeniden bulunan ehemmiyetli bilgilerimiz vardır.

Oruç'un Üsküp Sancakbeyliği için verdiği tarihler ve noktalar, Üsküp'ün en güzel cami'lerinden birini Mehmet Bey Çelebi'ye atfetmeye izin verir. Yugoslavya Krallığı, Makedonya'yı "uygarlaştırmak"

¹¹⁶ Slavca *zakon 'öd' pregašneh' vrëmeni* sentagmı Osmanlıca *qânûn-ı qadîm* sentagmının muasır bir harfi harfine tercümesidir (*calque*). İkincil kaynaklarda yakından i'tibaren rastladığımız bir faraziyeye nazaran *qânûn-ı qadîm* kavramı ancak 1600 senesinin sonralarında nüfuzlarını korumak için Osmanlı toplumunun bazı tabakaları tarafından vücuda getirildi. İktibas ettiğimiz 1506 tarihli arşiv membası ışığında adigeçen faraziye tamamen çürütülmüş olur. Faraziye için bkz. Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press), passim. Hem de bkz. idem, "The Kânûnnâme of Mehmed II: A Different Perspective", *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, ed. Kemal Çiçek, III, Philosophy, Science and Institutions (Ankara: Yeni Türkiye), 2000, pp. 657-665, bilhassa pp. 660-662. Buna mukabil, karşıt fikir için ise bkz. Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*, pp. 199-200 et passim. Orta Çağ Slavca *zakon* teriminin ma'naları (kanun; yazılı şekilde sabit kılınan âdet; hükümdar bitisi; merasim) hakkında bkz. Miloš Blagojević, "Zakon svetoga Simeona i svetoga Save" [Sent Simeon ile Sent Sava'nın Kanunu], *Nemanjići i Lazarevići i srpska državnost*, [Nemanyıç ve Lazareviç Hanedan Sülâleleri ile Sırp Hükûmrânlığı] (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva), 2004, pp. 191-246; idem, "Zakon gospodina Konstantina i carice Jevdokije" [Tekfür Konstantin ile Çarıçe Jevdokija'nın Kanunu], *Zbornik radova Vizantološkog instituta SANU XLIV*, 2007, pp. 447-458; idem, *Zemljoradnički zakon. Srednjovekovni rukopis* [Çiftçi Kanunu. Orta Çağ'a Ait Yazma], *Izvori srpskog prava*, XIV (Beograd: SANU), 2007; Rade Mihaljčić, *Zakoni u starim srpskim ispravama* [Otantik Sırp Vesikalalarında Kanunlar], *Izvori srpskog prava*, XIII (Beograd: SANU), 2006. Antikalaşmış Türk argosunda *zakon* teriminin isti'mâli hakkında krş. *New Redhouse Turkish-English Dictionary*², ed. Andreas Tietze et alii, col. 1271b, s. v. zakon.

¹¹⁷ Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", pp. 128-130, № 145, bilhassa p. 129.

¹¹⁸ Behija Zlatar, "Vakuf Gazi Mehmed-bega Isakovića u Sarajevu", daha evvelki bütün ikincil kaynakları verir.

ve nefret edilen Türk istilâcının bıraktığı gerici kalıntıları yeryüzünden kaldırmak amacıyla yürüttüğü bilinçli proje (*la mission civilisatrice*) çerçevesinde, Burmalı Cami' olarak bilinen cami'i 1925 yılında yıkar.¹¹⁹ Batılı uygar kurtarıcılar cami'inin yerine Subay Kulübünü kurarlar. Semavi Eyice'nin gözünde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sinan-öncesi cami'ilerin en güzellerinden birisi olan Burmalı Cami'den geriye sadece kitabesi ve harika işlemeli ve şadırvan şekilli çeşmesi kalmıştır. Gliša Elezović, Semavi Eyice, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Richard F. Kreutel Evliya Çelebi'den etkilenecek cami'i Karlıoğlu Mehmet Bey'e mal ederlerken, Üsküp'teki Osmanlı mimarî eserleri hakkında bir kitap yazan Lidiya Kumbaracı bilgece davranarak, konuyu açık bırakır.¹²⁰

Karlıoğlu Mehmet Bey'in Üsküp Sancakbeyliği¹²¹ yaptığını ifade eden, o dönemden, hattâ XVI. asırdan kalma tek bir kaynak yoktur. Oysa Oruç XV. asrın son dönemlerinde sözünü ettiğimiz İshak Bey-oğlu İsa Bey-oğlu Mehmet Bey Çelebi'yi bölgenin sancakbeyi olarak açıkça ifade eder. Cami'nin inşaat tarihi olarak Ağustos-Eylül 1495 tarihine işaret eden korunmuş kitabesi son derecede ehemmiyetlidir, çünkü bu yazıt genellikle Osmanlı ucbeyleriyle özdeşleştirilen lâkaplar dizisinin kazındığı son Balkan kitabelerinden birisi olarak nitelendirilebilir. Bu kitabede, cami'i yaptıran hayırsever şöyle anlatılır: "Gaza akınlarının ve mücahitlerin denetçisi, kefer ve putperestleri öldüren Mehmet Bey." (*Nâziru-l-ğazwa wa-l-muğâhidîn qâhiru-l-kafara wa-l-mušrikîn Muḥammad Bîk~Bayk*).¹²²

Draç fethiyle ilgili Oruç'un verdiği asker sayısı gerçekçi ve ma'kuldür. Oruç'a göre Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin yanında yaklaşık altı bin kişi vardır. Bu sayı Lawrence Conrad tarafından erken Arap-Islam tarih geleneği olarak yorumlanan, Müslüman eskatologiyasıyla ilişkili yedi (bin) ya da kırk (bin) gibi bir rakam değildir.¹²³ Balkan sancakları ge-

¹¹⁹ Bkz. Lidiya Kumbaracı-Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimarî Eserleri* (İstanbul: ENKA Vakfı), 2008, ss. 184-188, daha evvelki ikincil kaynakların tam bir cetvelini yayımlamıştır.

¹²⁰ Eadem, *op. cit.*, loc. cit.

¹²¹ Üsküp Sancakbeyliği meselesi hakkında bkz. Dušanka Šopova [=Bojanić], "Koga Skopje bilo centar na sandžakot vo periodot od padanjetto pod turska vlast do krajot na XVI vek" [Üsküp Türk Fethinden XVI. Asrın Sonuna Kadar Ne Zaman Bir Sancak Merkezi İdi?], *Glasnik na Institutot za nacionalna istorija* 1/1, 1957, pp. 89-97.

¹²² Lidiya Kumbaracı-Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimarî Eserleri*, ss. 184-188. Karş. Vassilis Demetriades, "The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and Its Inscriptions", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XXXIX/2, 1976, pp. 328-332.

¹²³ Lawrence I. Conrad, "Seven and the Tasbî'. On the Implications of Numerical Symbolism for the Study of Medieval Islamic History", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXI/1, 1988, pp. 42-73.

nellikle bin ile iki bin arasında birinci sınıf sipahi çıkardıkları gibi, özel akınlarda bu sayıya dört bin kadar yardımcı (*aqıncı*, vb.) eklenir.¹²⁴ Bu sayılar *tahrîr defterlerinden* de, benzer resmî kaynaklardan da olduğu kadar, anlatılardan da alınmadır. Meselâ 1594 yılında Temeşvar Sancağındaki büyük Sırp isyanının bastırılması için, Semendire Sancağı 1.500 sipahi ve 4.000 yardımcı savaşçı çıkarır.¹²⁵ Gazi Mehmet Çelebi'nin âzamî sayıda yardımcı asker kullanmış olması, Draç'ı fethetme niyetinin ciddiyetini kanıtlar.

Halil İnalçık'ın ünlü deyimiyle Osmanlı fetih yöntemi¹²⁶ ânî saldırı ve on yıl civarında sürececek bir abluka karışımıdır. Draç tek ulaşım yolu deniz olan, arkası karayla ve bütün etrafı Osmanlı topraklarıyla kuşatılmış bir yerleşimdir.¹²⁷ Osmanlıların, XV. asırda Venedikliler ile imzaladıkları çeşitli antlaşmalar sayesinde, ele geçirmek istedikleri Venedik şehirlerini tarımsal *Hinterland*'larından nasıl bilerek kopardıkları dikkat çeker. Bu durum Arnavutluk'ta İşkodra,¹²⁸ Draç ve Avlonya¹²⁹ için de geçerlidir. Bu şehirlerin halkı 1326 Bursa örneğinde görüldüğü gibi, tahminen on yıllık bir ablukayla aç bırakılarak direnmekten vazgeçmeye zorlanır. Öte taraftan, açık deniz bağlantıları sayesinde, kıyı şehirleri böylesi kuşatmalara daha uzun süre dayanabilir.¹³⁰ Bütün bunlar bize 1500'lü senelerine kadar bile Kostantiniyye gibi çok arzulanan şehirler dışında Osmanlıların toplarını kuşatma silahı olarak kullanmaktan kaçındıklarını gösterir.¹³¹

Draç fethine geri dönecek olursak, sefer gerek Oruç'la gerek Sanuto'nun ifadelerinde görüldüğü gibi ânî bir saldırıyla başlar. Sanuto'ya

¹²⁴ Karş. Elizabeth A. Zachariadou, "Lauro Quirini and the Ottoman Sanjaks (c. 1430)", *Journal of Turkish Studies* XI, 1987, pp. 239-247.

¹²⁵ Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedîd-i Vilayet-i Üngürüs: Osmanlı Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595*, ed. Mehmet Kirişçiöğlü (İstanbul: Kitabevi), 2001, passim. Bosna Sancağı 1526'da, Mohaç Savaşı arifesinde 3.116 süvari çıkarır; bu sayı o devirde Sancağın gerçek insan gücünü yansıtır. Bkz. Ahmed S. Aličić, "Popis bosanske vojske pred bitku na Mohaču 1526. godine" [1526 Mohaç Savaşının Öncesinde Kaydedilen Bosna Ordusu Yoklama Defteri], *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXV/1975, pp. 171-202.

¹²⁶ Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica* II, 1954, pp. 103-129.

¹²⁷ Hans-Joachim Kissling, "Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken", p. 28.

¹²⁸ Ital. Scutari, Ing. the Albanian Scutari, Bos./Sırp./Hrvat. Skadar, Arn. Shkodër.

¹²⁹ Ital. Valona, Arn. Vlorë.

¹³⁰ Bkz. Ivan Božić'in bölümleri, *Istorija Crne Gore* II/2, passim; Hans Joachim Kissling, "Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken"; Oliver Jens Schmitt, *Das Venezianische Albanien (1392-1479)*, passim.

¹³¹ Gábor Ágoston, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapon Industry in the Ottoman Empire* (Cambridge-New York: Cambridge University Press), 2005, passim.

nazaran Draçlılar saldırının denizden geleceğini düşünür ve bütün hazırlıklarını o tarafa yöneltir.¹³² Öte yandan Oruç da gazilerin dağlarda aşılılamıyacak nehir ve dereleri geçmek için tombaz biçimi aletler (*nerdübân*) kullandığını ekler. Saldırı Draç halkının kalabalık bir ordu için geçilemez gördüğü yönden, Üsküp'ten başlar ve Manastır, Ohri ve Elbasan üzerinden gelişir. Ne var ki gaziler bu sefer gerçekten hiç beklenmedik ve aşılması imkânsız bir yönden hareket ettikleri için, saldırı tam bir sürpriz olur.

Çok değerli bir başka bilgiye göre, bu saldırı büyük bir yaz panayırı/pazarı sırasında gerçekleştirilir (...*hişâr daxı xalvet imiş. Meger bir ülü günleri küfrleri olub banâyırları varmış. Yılda bir gün bir gice anda olurlarımış...*).¹³³ Raguza ve Venedik arşiv kayıtları Draç'ta bir Hıristiyan azizinin¹³⁴ adına yılda bir kez büyük bir panayır düzenlendiğini ve pazarda satılan başlıca malın tuz olduğunu doğrular. Gerçekten de 1358 tarihli Zadar (Zara) ve 1383 tarihli Torino muâhedelerinin maddelerine nazaran, Draç tuzun serbest piyasa yöntemiyle satılmasına izin verilen birkaç Doğu Adriyatik şehrinden birisidir. Balkan tüccarları ve yaylakçı Balkan çobanları pazarda ticaret yapmak için her yıl kervanlarla Draç'a gelir. Bu panayır Venedik egemenliğinin son yıllarında Draç halkı için yaşamsal önem kazanır. Tuzun yanı sıra sanatkârların ürünleri, Draç kuyumcularının eserleri bütün Balkanlarda aranılır olur, Draçlılar pazarda satılan malların parasıyla erzaklarını ve benzer ihtiyaçlarını karşılar.¹³⁵

¹³² Draç'ın Osmanlı idaresine girdiği senelerinde hâlâ mühim ve kuvvetli bir korsan filosu vardı (*harâmî; levend; İtal. li Corsari; leuenti de la fusta*). Erken Osmanlı Draç korsanları Osmanlıların harâçgüzarı olan Dubrovnik Cumhuriyeti'nin gemilerine hücum ederdi. Bkz. Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke archive", pp. 141-142, № 161 (Yavuz I'nci Selim'in hükmü, Evâsıt-ı Cümâdâ-l-ülâ 919 A. H./10-19 Temmuz 1513). Bu fevkalâde mühim vesikanın hem Osmanlıca hem muasır İtalyanca metinleri makalemizin ilâvesinde bulunur. Bundan başka, Draç'ta 1506-1511 arasında İstanbul Sarayı Bostancıbaşının hapsedtiği Raguza kökenli filika neferi takımı (Slav. *momak*, krş. Osm. *komi-kömi-gomi-gömi*) hakkında bkz. Ćiro Truhelka, *op. cit.*, pp. 131-132, № 148 (Bâb-ı Âlinin Slavca Baştercümanı olan İskender Dragoman'ın Raguza Cumhuriyeti'ne gönderdiği mektup, 1506-1511).

¹³³ Oruç=Öztürk, s. 212, tbs. 144b.

¹³⁴ Bunun, 15 Ağustos'ta kutlanan Kutsal Bakire Meryem (*Velika Gospojna*) yortusu olması mümkünse de, panayırın iki gün kadar önce başlaması da olasıdır. Bu önermesi için Belgrat Üniversitesinden Doç. Dr Yelena Mrgiç (Jelena Mrgić)'e teşekkür borçluyuz.

¹³⁵ Constantin Jireček, "Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazzo in Albanien"; Ivan Božić'in bölümleri: *Istorija Crne Gore* II/2, passim.

Draçlılar doğal çevrelerine, yani şehirlerini çevreliyen bataklık ve yararlarına, bu arada da şehrin surlarına gereğinden fazla güvendiklerinden ve sadece denizden saldırılabileceğine inandıkları için, Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin kurnazca hazırlanmış tuzağına kolayca düşerler. Çelebi, bu sırada bir başka hile de daha düzenlenir ve Gazi Mehmet Bey Çelebi askerlerine kaçır gibi yapmalarını emreder. Bu sadece Osmanlılara ait olmıyan ve tâ Kadîm Yakın Şark devletlerine ile medeniyet evvelindeki Siberya nomadlara kadar giden bir harp hilesidir. Genel olarak, Osmanlılar tarafından kullanılan harp hileleri ile farklı av hileleri kadîmî vakitlerden beri birbirine bağlı idiler. Ma'mafîh adıgeçen hile Osmanlıların en sevdikleri harp hilelerinden birisi idi.¹³⁶ Gazi Mehmet Bey Çelebi'den başka, aynı on senelik müddette yaşayıp savaşan, harbi tâ hem Habsburg hem Venedik Friuli topraklarına kadar taşıyan Bosna ve İškodrali İskender Bey'in¹³⁷ (ya da İskender Paşa'nın) de sevdiği bir yöntemdir. Draç halkı düşmanı ölme korkusu sardığını ve zaferin artık avuçlarında olduğunu düşünür. Gazilerin peşine düşünce, berikiler birden döner, kara kavgalarında tecrübesiz Draç birliklerini kuşatır ve yener. Şehir Osmanlıların olur.

Oruç için bu sefer ve bu fetih kutsal savaşın (*ğazā-yı ekber*) en güzel örneklerindedir. Draç fethini Gazi Mehmet Bey Çelebi'nin hayat boyu rüyâsı olarak gösterir. Colin Imber'in yazdıklarının etkisiyle, yirmi yıldan beri Osmanlı vakayinâmelerinde bu gibi anlatılar XVI. asır ortalarının bu çok İslâmlaştırılmış klasik İmparatorluğunun *ex post facto* (olay sonrası) ideolojik gerekçesi olarak yorumlanmaktadır¹³⁸. Bunun sonucunda Osmanlı devletinin gazi ve kabile köklerinde ısrar eden Wittek,¹³⁹ İnalçık¹⁴⁰ ve Kafadar¹⁴¹ gibilerin hatalı olduğunu düşünülür ve erken devir Osmanlı vakayinâmelerinin o çağ Osmanlı tarihinin incelenmesinde yararsız oldukları ileri sürülür. Bize nazaran, ilk bakışta

¹³⁶ Erken devir Osmanlılar tarafından kullanılan harp hileleri hakkında bkz. Elizabeth A. Zachariadou, "Histoires et Légendes des Premiers Ottomans", *Turcica* XXVII, 1995, pp. 45-89.

¹³⁷ Hans Joachim Kissling, "Zur Eroberung von Durazzo durch die Türken", p. 25, n. 7.

¹³⁸ Bu yorumun açık bir örneği için bkz. Colin Imber, *Studies in Ottoman History and Law* (İstanbul: İsis), 1996, passim.

¹³⁹ Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire* (London: The Royal Asiatic Society), 1938.

¹⁴⁰ Meselâ bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet – Toplum – Ekonomi", ss. 31-57, alp kavramıyla alâkası olan bir tarih membası olarak Aşıkpaşa *Garipname* (Garîb-nâme)'sinin son derecede ehemmiyetli bir tahlili içerir.

¹⁴¹ Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, (Berkeley, Los Angeles ve Londra: The University of California Press), 1995

oldukça inandırıcı görünen bütün bu şiddetli eleştiriler, kaynaklar yakından incelendiğinde tutarlılıklarını yitirir.

İmber'in modeli başarısız bir karışımın sonucudur ve burada bir-biriyle uyuşturulmaya çalışılanlar İmparatorluk Roma'sı konusunda çoktan terk edilmiş Sir Ronald Syme¹⁴² usûlü ciddî bir kuşkuculuk, yapısal çözümleme (İng. deconstruction) okumalarının (Derrida, Foucault, Barthes)¹⁴³ amaç ve yöntemlerinin yanlış anlaşılmasıdır. İmber'in öne sürdüğü ve tarihçinin tarihî gerçekleri ortaya çıkarmadaki imkânıyla ilgili görüşlerinin kaynağı kuşkusuz Hayden White'in¹⁴⁴ eserlerinde, Anglo-Sakson tarihçiliği¹⁴⁵ için yeniden ürettiği böylesi fikirler olmalıdır.

Yukarıda değinilen İmber'in erken dönem Osmanlı metinlerinin yorumunda son ve en ehemmiyetli kaynak, erken dönem İslâmiyet araştırmalarındaki radikal kuşkuculuktan kaynaklanır ve ifadesini John

¹⁴²Ronald Syme, *Tacitus 1-2* (Oxford: Clarendon Press), 1963; idem, *Ammianus and the Historia Augusta* (Oxford: Clarendon Press), 1968; idem, *Emperors and Biography: Studies in the 'Historia Augusta'* (Oxford: Clarendon Press), 1971; idem, *The Historia Augusta: a Call of Clarity* (Bonn: R. Habelt), 1971; idem, *Historia Augusta Papers* (Oxford–New York: Clarendon Press–Oxford University Press), 1983.

¹⁴³Bu sayısız eser içinde, 1970'li yıllardan bu yana tarihçilikte yeni-kuşkuculuğu tetikleyen en ehemmiyetlileri şunlardır: Jacques Derrida, *De la Grammatologie* (Paris: Éditions de Minuit), 1967; Michel Foucault, *Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma sœur et mon frère ... un cas de parricide au XIXe siècle* (Paris: Gallimard), 1973; Roland Barthes, *Image, Music, Text*, ed. and transl. Stephen Heath (New York: Hill–Wang), 1977, bilhassa bkz. Barthes'ın “Muharririn Ölümü” (The Death of Author) adlı meşhur makalesi. Barthes'ın tarihçiliğe bakışları için krş. Franklin R. Ankersmit, *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor* (Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press), 1994, pp. 139-161, bilhassa p. 158: “According to Barthes the reality of the past is an effect created by the historical text. That is the essence of the matter. Barthes's standpoint sounds antirealistic since it leaves no margin for a historical reality existing outside the historical text.”

¹⁴⁴Hayden V. White, *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth Century Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press), 1973. White paradigmasının en etkin eleştirileri için bkz. Arnaldo Momigliano, “The Rhetoric of History and the History of Rhetoric: On Hayden White's Tropes”, *Comparative Criticism. A Year Book* III, 1981, pp. 259-268; Jacqueline de Romilly, *La Construction de la Vérité chez Thucydide* (Paris: Julliard), 1990; Gertrude Himmelfarb, “Telling It As You Like It. Post-Modernist History and the Flight from Fact”, *Times Literary Supplement*, 16 October 1992, pp. 12-15.

¹⁴⁵Bu kavramla ilgili bkz. Franklin R. Ankersmit, “The Dilemma of Contemporary Anglo-Saxon Philosophy of History”, *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*, pp. 44-74.

Wansbrough¹⁴⁶ ve öğrencilerinin eserlerinde¹⁴⁷ bulur. Bütün bunlara ek olarak, Imber'in çalışmasında hem Osmanlı yazarlarına, hem de çağdaş Türk tarihçilerine yönelik aşağılayıcı bir yaklaşımla beraber, gözden kaçmıyan güçlü bir neo-Oryantalizm eğilimi vardır. Oysa kaynaklar izin verdiği için Sicilya Araplarını, ya da Mısır ve Suriye'deki Memlûkleri erken İslâm araştırmalarından tümüyle farklı bir yaklaşımla incelediğinin altını çizen, bizzat Wansbrough olmuştur. Wansbrough'un erken İslâm devri için sahip olmadığını iddia ettiği kaynaklarla Osmanlı tarihi için yararlandığımız kaynaklar, örneğin Memlûk tarihi için mevcut olanlardan çok daha yaygın, ve çok daha derindir.

Dahası, Osmanlı resmî tarihi klâsik Osmanlı imparatorluğunun ürünü olmayıp Kanunî ve Ebusuud (*Ebû-s-su'ūd*, ölm. 1574)'un sözde klâsik İslâmlaştırma çalışmalarından¹⁴⁸ çok evvel, daha II. Bayezid

¹⁴⁶John E. Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (Oxford: Oxford University Press), 1977; idem, *The Sectarian Millieu: Content and Composition of Islamic Salvation History*, ed. Gerald R. Hawting (Amherst: Prometheus Books), 2006. Anlaşılması genellikle güç olan bu tarihçidüşününürün anlaşılır kendi kaleminden metodoloji ve epistemolojisinin bir hulâsası için bkz. John E. Wansbrough, *Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis*, Albert Einstein Memorial Lecture 1986 (Jerusalem: Israel Academy of Science and Humanities), 1987. Heraclitus benzeri düşündür bu makalesinde Sainte-Beuve'e lâyük bir berraklık göstermektedir.

¹⁴⁷Norman Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence* (Oxford: Clarendon Press), 1993; idem, *Interpretation and Jurisprudence in Medieval Islam* (Ashgate: Variorum), 2006. Imber'in Calder'in düşüncelerine metodolojik borç ve/veya yakınlık görüşü için bkz. Colin Imber, "Fiqh for Beginners: An Anatolian Text on Jihad", *Studies in Islamic and Middle Eastern Texts and Traditions in Memory of Norman Calder*, ed. Gerald R. Hawting et alii (Manchester: Manchester University Press), 2000, pp. 137-148.

¹⁴⁸Bu tarihî cereyanının en ehemmiyetli tahlillerinden bazıları için bkz. Barbara Fleming, "Der Ğāmi'ül-Meknünāt: Eine Quelle 'Alīs aus der Zeit Sultan Süleymāns", *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients-Festschrift für Bertold Spuler zum 70. Geburtstag*, ed. Hans Robert Roemer und Albrecht Noth (Leiden: Brill), 1981, pp. 79-92; eadem, "Sāhib-kırān und Mahdī: Türkische Endzeiterwartungen im ersten Jahrzehnten der Regierung Süleymāns", *Between Danube and the Caucasus*, ed. György Kara (Budapest: Akademiai Kiado), 1987, pp. 43-61; Snjezana Buzov, *The Lawgiver and his Lawmakers: The Role of Legal Discourse in the Change of Ottoman Imperial Culture*, basılmamış doktora tezi, University of Chicago, 2005. Krş. Colin Imber, "Süleyman as Caliph of the Muslims: Ebū's-Su'ūd's Formulation of the Ottoman Dynastic Ideology", *Soliman le Magnifique et Son Temps*, ed. Gilles Veinstein, pp. 179-184; idem, *Ebu's-Su'ud: The Islamic Legal Tradition* (Edinburgh: Edinburgh University Press), 1997, passim. Imber'in bu dipnotta iktibas edilen yazdıklarından ikisi de fevkalâde bir derecede hem tek taraflı hem basitleştirilen izahlar içerir.

devrinde¹⁴⁹ şekillenir. Imber'in ve onun yolunu izlemeye çalışan diğer bazı bilim insanlarının yaklaşımı Osmanlıların iki yüz yılı aşkın bir süre dinî boşlukta nasıl yaşadıklarını açıklamayı başaramaz.¹⁵⁰ Gazâ kavramının ancak Mısır'ın fethinden sonra, İmparatorluğun İslamlaştırılması ve Araplaştırılması sayesinde Osmanlı toplumuna kazandırıldığı faraziyesi her şeyden evvel neo-Lybyer'ci bir önermedir ve Norman Itzkowitz *Onsekizinci Asır Osmanlı Gerçekleri* adlı meşhur makalesiyle¹⁵¹ Lybyer'in faraziyesini¹⁵² daha 1962'de çürütür ve onu Osmanlı

¹⁴⁹ İkinci Bayezid devri için bkz. Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, passim. Burada Ménage ve İnalçık'ın Osmanlı tarihçiliğinde II. Bayezid'in yadsınamaz rolü hakkında yazdıkları makalelerden en mühimleri sayılmakta ve kullanılmaktadır. Yakında yayınlıyacağımız başka bir makalede, II. Bayezid'in Osmanlı tarihini kurallara bağlama maksadını nasıl gerçekleştirdiğini bir arşiv kaydıyla inceliyeceğiz.

¹⁵⁰ Kutsal Savaş kavramı tarihselleştirilmeli, sonra da karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Böylelikle farklı İslâm devlet, topluluk ve toplumlarında Kutsal Savaş olgusu ile ilgili sürekliliklerin, değişikliklerin ve yerel özelliklerin farkına varılabilecektir. Bu yönde ehemmiyetli bir başlangıç noktası için bkz. Linda Darling, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context", *Studia Islamica* XCI, 2000, pp. 133-164. Kezâ bkz. Patricia Crone, *God's Rule: Government and Islam*, (New York: Columbia University Press), 2004, passim. Herhangi bir kültürde Kutsal Savaş kavramı alanında yapılacak bütün çalışmalar için başlangıç (*prolegomena*) olarak bkz. Gerhard von Rad, *Der Heilige Krieg im alten Israel* 2 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht), 1952. Burada kutsal olan ve olmiyan savaşlar arasındaki ayırım açıkça gösterilmektedir. Orta Çağ Avrupa ile Bizans İmparatorluğu'nda Kutsal Savaş ve buna benzer öbür kavramları için bkz. Marius Canard, "La Guerre Sainte dans le Monde Islamique et dans le Monde Chrétien", *Revue Africaine* LXXIX, 1936, pp. 605-623; Vitalien Laurent, "L'Idée de Guerre Sainte et la Tradition Byzantine", *Revue Historique du Sud-Est Européen* XXIII, 1946, pp. 71-98; Angeliki E. Laiou, "On Just War in Byzantium", *To Ellhnikon. Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr.*, ed. Jelisaveta Stanojevich-Allen et alii, I (New Rochelle: Aristide D. Caratzas), 1993, pp. 153-174; Nicolas Oiconomidès, "The Concept of 'Holy War' and Two Tenth-Century Byzantine Ivories", *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of George T. Dennis, S. J.*, eds. Timothy S. Miller and John Nesbitt, (Washington, D. C. : The Catholic University of America Press), 1995, pp. 62-86; Tia M. Kolbaba, "Fighting for Christianity. Holy War in the Byzantine Empire", *Byzantion* LXVIII, 1998, pp. 194-221; George T. Dennis, S. J., "Defenders of the Christian People: Holy War in Byzantium", *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, eds. Angeliki E. Laiou and Roy P. Mottahedeh (Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Center), 2001, pp. 31-39.

¹⁵¹ Norman Itzkowitz, "Eighteenth Century Ottoman Realities", *Studia Islamica* XVI, 1962, pp. 73-94.

¹⁵² Alfred Howe Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* (New York: AMS Press), 1978.

araştırmalarının tarihine ait dipnotlara mahkûm eder. Elimizde mevcut bütün bilgiler, 1517 sonrasında Mısır'ın Arapça konuşan *'ulemâsı* arasında merkezî Osmanlı topraklarına hatırı sayılır bir göç olmadığını gösterir. Oysa Mâverâünnehir'den ve İran'dan sürekli gelenler vardır.¹⁵³ Son dönem Mısır Memlûkleriyle hiç ilgisi olmıyan Osmanlı gazâ kavramının Mâverâünnehir Hanefiliği ve Mâturîdiliğinden çok etkilendiği açıktır.¹⁵⁴

Son fakat amma aynı derecede mühim olarak Osmanlıların Allah için değil, altın için savaştıkları iddiası da boştur. Patricia Crone daha 1986 yılında Aydınlanma-sonrası laik Hıristiyan Avrupa Oryantalizminin amentüsü olan, Osmanlıların Allah için değil, altın için savaştıkları inancının tutarsız olduğunu, çünkü Müslümanlara en büyük inayeti olarak gidip altın için savaşmalarını, buldukları altını biriktirmelerini bizzat Allah'ın emrettiğini belirtir. Sanayi'leşme devri öncesi Müslümanlarının Allah için savaşıp, altın biriktirmemeleri kendi faaliyetlerini olduğu kadar, Allah'ı da anlamsızlaştırır.¹⁵⁵ Bu kavram öteki sanayi'leşme devri öncesi toplumların çoğu için de geçerlidir. Böylelikle erken Osmanlıların yağmacı bir konfederasyon oldukları söylenebilir de, bu önerme Osmanlıların gazi olmadıkları, Allah'a inanıp onun için savaşmadıkları anlamına gelebileceği gibi, dinî çabaları sayesinde yağmacı bir konfederasyona dönüştüklerini de ima etmez. Paranın anlamını çok iyi bilen meşhur iktisatçı Friedrich August von Hayek bizi şu sözlerle

¹⁵³ Bu konuda bkz. Hanna Sohrweide, "Dichter und Gelehrte aus dem Osten in des Osmanischen Reiches 1453-1600: Ein Beitrag zur türkisch-persischen Kulturgeschichte"; eadem, "Hoğa Sa'duddîn und die Perser", *Scholia: Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde: Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*, eds. Klaus Röhrborn und Horst Wilfrid Brands (Wiesbaden: Otto Harrasowitz), 1981, pp. 170-179; Osman F. Sertkaya, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XVIII, 1970, ss. 133-138; idem, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XIX, 1971, ss. 171-184; idem, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri III", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* XX, 1972, ss. 157-184; idem, "Some New Documents Written in the Uigur Script in Anatolia", *Central Asiatic Journal* XVIII, 1974, ss. 180-192, bilhassa pp. 183-192 (II. Bayezid devrinin kültür tarihi için de çok mühim ikincil kaynaklarındandır).

¹⁵⁴ Wilferd Madelung, "The Spread of Mâturîdism and the Turks"; Linda Darling, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context"; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler: Devlet – Toplum – Ekonomi", ss. 31-57. Temel bir memba için bkz. Şinasi Tekin, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası 'Gaziliğin Yolları' Adlı bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ Cihâd Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies* XIII, 1989, ss. 139-204.

¹⁵⁵ Patricia Crone, "The Tribe and the State", *The State: Critical Concepts*, ed. John A. Hall (London: Routledge), 1994, pp. 446-473. Bu değerli deneme ilk kez 1986'da yayılanmıştır. Hem de bkz. Paul Wittek, "Le Role des Tribus dans l'Empire Ottoman", *Mélanges Georges Smets* (Bruxelles: Université Libre de Bruxelles), 1952, pp. 665-676.

uyarır: “İnsanın nihaî amacının aslâ iktisadî hedefler olmayacağını hiç unutmamalıyız.”

Ma’alesef vüsat darlığı dolayısıyla burada Oruç’un Mehmet Bey Çelebi’nin nasıl bir gazi olduğunu anlattığı ayrıntılara giremeyiz. Ya da çağdaş Amerikan akademik söyleminden esinlenerek, Oruç’un bu Osmanlı gazisi ile ilgili ifadesini, görüntüsünü ve anlatısını nasıl kurguladığı konusundaki kanımızı okuyucuyla paylaşamayız. Post-modernliğin tek bir bağ fi’il olmadan varabileceği yer, ancak burasıdır.

Biz sadece bir ayrıntı üzerinde yoğunlaşmayı yeğliyeceğiz. Oruç, Mehmet Bey Çelebi ve diğer gazilerin fetihten beş ya da altı gün evvel nasıl fethi haber veren sesler duyduklarını, nasıl önlerinde kahramanlar koştuğunu gördüklerini, o kahramanların gazilere gelecek zaferin müjdesini nasıl verdiklerini anlatır. Oruç bu kahramanları kayıp insanlar, görünmeyen insanlar, ya da transandantal beşeriyetin insanları (*ğayb érenleri*, *ricâlül-ğayb*) olarak tanımlar: *...râviler şöyle rivâyet étdiler-kim şâhib-i leşker daxı Mehemed Beg ben daxı gördüm dedi vü gayrı gişiler daxı şehâdet étdiler-kim hisâra daxı varmazdan beş altı gün öñdin gayb érenleri öñce yürüdiler axşâmda vü şubhvaqıtde zâhiren gördük diyü şehâdet étdiler...*¹⁵⁶

Kuşkusuz bu érenlerin arasında en önemlisi Hazret-i Hızır’dır.¹⁵⁷ *Ğayb érenleri* inancı başlangıçsız folklordan kaynaklanmaz, tersine, İslâm mistisizmi ve teozofisinde (*tasavvuf u tefelsüf*) iyi bilinen bir kavramdır. Adıgeçen kavram Osmanlı hanedanının pîri¹⁵⁸ olan ve Os-

¹⁵⁶ Oruç=Öztürk, s. 212, tbs. 144b.

¹⁵⁷ Bu karmaşık sorunun en etkili araştırması için bkz. Patrick Franke, *Begegnung mit Khidr: Quellenstudien zum Imaginären im traditionellen Islam* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag), 2000. Hem de bkz. Pertev Nailî Boratav, “Khidr-Ilyās”, *Encyclopaedia of Islam*²; Speros Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley: University of California Press), 1971, passim; Ahmet Yaşar Ocak, “XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu’da Türk-Hıristiyan Dinî Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü”, *TTK Belleten* LV, 1991, ss. 661-673; idem, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi), 2006, passim, bilhassa ss. 116-118, 221-223.

¹⁵⁸ Ebûsusuûd’un (ö. 1574) Kanunî’ye gönderdiği bir mektupta İbn-i Arabî otorite olarak iktibas edilmişti (*Şeyh Muhyiddîn-i ‘Arabî naql ider-ki...*). Bkz. Sarajevo, Gazi Husrevbegova biblioteka, Ms. I 2012, *Mecmû ‘a-yi Meylî*, v. 75a. Hem de bkz. Michel Chodkiewicz, “La Réception de la Doctrine d’İbn ‘Arabî dans le Monde Ottoman”, *Sufism and Sufis in the Ottoman Society. Sources-Doctrine-Rituals-Turuq-Srchitecture-Literature and Fine Arts-Modernism*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: The Turkish Historical Society), 2005, pp. 97-120, bilhassa pp. 105-107. Fakat Chodkiewicz’in bakışlarıyla ilgili krş. Hüseyin Atay, “İlmî Bir Tenkit Örneği Olarak İbn Kemâl Paşa’nın Muhyiddin B. Arabi Hakkında Fetvası”, *Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemâl Araştırma Merkezinin Tertip Ettiği Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu, Tebliğler ve Tartışmalar* (Tokat 26-29 Haziran 1985), (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 1986, ss. 263-275.

manlıların dinî ve entelektüel hayatlarını çok etkiliyen Endülüslü büyük sufi İbn-i Arabî'nin (1165-1240)¹⁵⁹ fikirlerinde çok mühimm rol oynar. Lâkabı *Şeyx-i Türbe*¹⁶⁰ olan ünlü Ali Dede-yi Sigetvarî (ö. 1601), İbn-i Arabî'nin çizgisini izliyerek *ğayb erenleri* hakkında küçük amma enelektüel tarihi tarafından kuvvetli ile ehemmiyetli bir risâle yazar.¹⁶¹ *Ricâlü-l-ğayb* ya da *ğayb erenleri* kavramı Osmanlı genel dinî kültürünün en ehemmiyetli biçimlerinden biridir. Her yerde ve toplumun her tabakasında bulunabilirdi.¹⁶² Budun'da 1588 senesi civarında vefat eden

¹⁵⁹Entelektüel tarihi açısından İbn-i Arabî'yle ilgili en ehemmiyetli etüd için bkz. Franz Rosenthal, "İbn 'Arabî between 'Philosophy' and 'Mysticism'", *Oriens* XXXI/1988, pp. 1-35, bilhassa p. 35: "Even more than other mystics and intellectuals, Ibn 'Arabî showed himself fond of the combination of contraries for the purpose of drawing attention to his ideas. Knowledge is at the same time ignorance, being might be conceived as non-being, right guidance implies both bringing near and keeping away, freedom is slavery. It would seem to be fair to describe him in this manner. The attempt made here to let his own statements speak for themselves and to see him as he might have seen himself leads to his characterization as both broadminded and intolerant, both liberal and consevative, both extremely learned and narrowly focused, both extraordinarily original and totally traditional, both a thinker and beyond thinking-in short, both a philosopher and a mystic."

¹⁶⁰Sigetvar'daki Kanunî'nin türbesinde türbedar olarak görevli olduğu için bu lakap Bosnevî Ali Dede'ye yerilmişti. Bkz. Ismet Kasumović, *Ali Dede Bošnjak i njegova filozofsko-sufijska misao* [Boşnak Ali Dede ve Felsefêvî-Tasavvufî Düşüncesi] (Sarajevo: El-Kalem), 1994.

¹⁶¹Ismet Kasumović, "Traktat o transcendentnom ljudstvu Ali-Dede Bošnjaka" [Ali-Dede Boşnak'ın Transandantal İnsanlığı Hakkında Bir Risâle], *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXXI/1981, pp. 99-110. Hem de bkz. Tim Winter, "İbn Kemâl (d. 940/1534) on Ibn 'Arabî's Hagiology", *Sufism and Theology*, ed. Ayman Shihadeh (Edinburgh: Edinburgh University Press), 2007, pp. 137-157, bilhassa p. 150. Kasumović'in etüdünü bilmeden, Winter, Chodkiewicz'in tarikinde giderken İbn-i Arabî ile İbn-i Kemâl'in yüzde yüz ortodoks (*Sharia-minded*) olduklarını sunmağa çalışıyor. Bize nazaran, birincil kaynaklara bakılırsa öyle bir tahlil kesinlikle hatalı olarak çıkar. Hem de bkz. Ahmet Ögke, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb – İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf* V, 2001, ss. 161-201.

¹⁶²Meselâ krş. *Mustafâ 'Âlî's Counsel for Sultans of 1581*, ed., trans. and annot. Andreas Tietze, I (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften), 1979, p. 23 (tercüme), 99 (metin); *The Intimate Life of an Ottoman Statesman. Melek Ahmed Pasha (1588-1662) as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahat-name)*, transl. and comm. Robert Dankoff, hist. intr. Rhoads Murphey (Albany: State University of New York Press), 1991, p. 87; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* II, sadeleş. nşr. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, (Ankara: Kültür Bakanlığı), 1992, pp. 115-117, 132-133. Hem de bkz. Cornell H. Fleischer, "From Şeyhzade (sic!, N. F.) Korkud to Mustafâ Âli: Cultural Origins of the Ottoman *Nasihathname*", *IIIrd Congress of the Social and Economic History of Turkey, Princeton University 24-26 August 1983, Proceedings*, ed. Heath W. Lowry ve Ralph S. Hattox, *Varia Turcica*, XV, (Istanbul, Washington ve Paris: The Isis Press), 1990, s. 67-77, bilhassa p. 76; idem, "The Lawgiver as

Budunlu Ali Çelebi Efendi'nin tereke defterine¹⁶³ nazaran, onun 119 ciltlik bir kütüphanesi¹⁶⁴ vardı. Kitapları arasında *Mecma' a-yi ricâlû-l-ğayb* diye bir eser kayıtlı idi. Ehemmiyetli olan şudur: Budunlu Ali Çelebi Efendi ile Oruç aynı toplum tabakasından gelirdi. Bir okur-yazar kasap olarak Ali Çelebi Efendi Kanunî devrinde İstanbul'dan Budun'a taşınırdı. O, Budun'da ticaretle (*rençber~rençper*) uğraştıktan sonra, ilk önce kâtip olup, sonra emîn olurdu. Evvelki zamanda timar sahibi iken sonradan bir zeamet sahibi de olmuştur.¹⁶⁵ Ali Çelebi ile Oruç serhat toplumunun aynı tabakasından gelip aynı kültür tipi ile *ğayb érenleri* inançını taahhüt eder. Ali Çelebi'nin terekesinde *ricâlû-l-ğayb* kavramıyla ilgili bir risalenin kaydı bu kavramın Osmanlı serhatlarında da bile yazılı kültüründen vücuda gelmiş olduğunu ispatlar. *Ricâlû-l-ğayb* kavramının Osmanlı kültürüne topyekûn aidiyeti için başka kuvvetli bir delilimiz daha bulunur. New York'ta eskiden bulunduğu Hans P. Kraus İslâm yazmaları koleksiyonu içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmî şehnâmecisi olan Ârifî'nin (öl. 969 H./1561-62 M.)¹⁶⁶ *Şahnâme-yi Âl-i 'Osmân* adlı eserinin dördüncü cildi mahfuz ediliyordu.¹⁶⁷ Bu

Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleymân", *Soliman le Magnifique et Son Temps*, ed. Gilles Veinstein, (Paris: La Documentation Française), 1992, s. 159-77, bilhassa pp. 165-166, 168-170. Krş, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E 845 numaralı dosya. Konumuz için bu dosyanın içindeki vesikaların ehemmiyeti ilk defa olarak Ord. Prof. Fleischer tarafından tahlil edildi. Krş. Cornell H. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleymân", pp. 168, 177 (dipnotlar 40, 41). Hem de bkz. Anonim, *Falnâme*, ed. İsmail Hikmet Ertaylan (İstanbul: Sucuoğlu Basımevi), 1951.

¹⁶³Ludwig Fekete [Lajos], "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", *TTK Bellekten* XLIII, 1977, ss. 615-638. (Bu ehemmiyetli makalenin Almanca orijinali için bkz. Ludwig Fekete, *Das Heim eines türkischen Herrn in der Provinz im XVI. Jahrhundert*, Separatdruck: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXIX, 1960).

¹⁶⁴İdem, *op. cit.*, ss. 632-638. Budunlu Ali Çelebi Efendi'nin konumuz için enteresan olan öbür kitapları şunlardır: *Risâle-yi beyân-ı ittihâd-ı evliyâ'ü-l-kirâm*, *Tezkiretü-l-evliyâ' i-l-İncîl*, *Cevâhirü-l-me'ânî-t-tasavvuf*, *Şevâhidü-n-nübüvve*.

¹⁶⁵İdem, *op. cit.*

¹⁶⁶Bu yazar hakkında bkz. Hanna Sohrweide, "Der Verfasser der als Suleymanna-bekannten Istanbuler Prachthandschrift", *Der Islam* XLVII, 1971, pp. 286-289; Christine Woodhead, "An Experiment in Official Historiography: the Post of Şehnâmecî in the Ottoman Empire, c. 1555-1605", pp. 159-161, 163-164, 171, 174, 176-177, 179; Esin Atıl, *Süleymanname. The Illustrated History of Süleyman the Magnificent* (Washington DC-New York: National Gallery of Art-Harry N. Abrams), 1986, passim, bilhassa pp. 55-77.

¹⁶⁷Ernst J. Grube, *Islamic Painting from the 11th to the 16th Century in the Collection of Hans P. Kraus* (New York: H. P. Kraus), 1972, pp. 216-239, bilhassa pp. 230-231 (kat. № 206). Âb-ı Hayât ya da Âb-ı Hızır önünde oturan Hazret-i Hızır ile Hazret-i İlyas'ı tasvir ettiği yüksek kaliteli bir minyatür adigeçen sabık fakat bugün perakende olan

cildin 109 numaralı varağında Gazi Orhan ile Süleyman Paşa Hıristiyanlarla savaşırken *ricâlû-l-ğayb*'in Osmanlı askerinin yardımına gelişini tasvir eden bir minyatür bulunuyordu. *Ricâlû-l-ğayb* kavramı *in toto* Osmanlı zihniyetinin devamlı bir hususiyeti olmuştur. Bahtin'in Batı'da bir moda olan bir düşünür olmasından çok evvel Richard Ettinghausen de İslâm kültürünün dairevî cibilliyetini ispatlamağa çalışıyordu ("crossing of the royal and the popular").¹⁶⁸ *Ricâlû-l-ğayb*'in hem Osmanlı kültüründe hem Osmanlı zihniyetinde oynadığı rolü bu iki düşünürün¹⁶⁹ haklı olduklarını gösterir.

Peki, bu gaziler bu erenleri gördü mü, en azından gördüklerini mi sandı, yoksa bütün bunlar Oruç'un edebî üslûbu muydu, Oruç'un edebî *topoileri*, ya da Oruç'un edebî formüllerden bazıları mı? Oruç'un eserinde bu erenlerden sadece bir kez daha, Osmanlıların öbür sefer, kuşatma ya da fetihler bağlamının dışında bahsedecek olması, konunun edebî *topoiler* türünden olmadığını gösterir. Başka bir şekilde yazalım: Oruç'un *ğayb érenleri*yle ilgili haberler ne edebî *topoiler* ne de edebî formüller arasında sayılabilir. Bize kalırsa, bu insanlar erenleri gerçekten gördüklerine inanırlar, Oruç da bütün kalbiyle paylaştığı bu inancı kaydeder.¹⁷⁰

kolleksiyonda bulunuyordu. Bkz. Ernst J. Grube, *Islamic Painting from the 11th to the 16th Century in the Collection of Hans P. Kraus*, pp. 214-216 (kat. № 184) + kataloğun renkli *frontispiece*'i. Grube'ye nazaran, Osmanlı ekolüne atfedebiliriz. Fakat krş. Läle Uluc, "A Persian Epic, Perhaps for the Ottoman Sultan", *Metropolitan Museum Journal* XXIX, 1994, pp. 57-69; eadem, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz Elyazmaları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), 2006, ss. 161-162, 383. XVI. asır Şiraz ekolünün minyatürlerinde Hazret-i Hızır ile Hazret-i İlyas tasviri hakkında bkz. ss. 255-261+ fig. 199-201. Mevzu'un ikonografisi için bkz. Ananda K. Coomaraswamy, "Khwāyā Khadir and the Fountain of Life, in the Tradition of Persian and Mughal Art", *Ars Islamica* I, 1934, pp. 173-182.

¹⁶⁸ Richard Ettinghausen, "The Dance with Zoomorphic Masks and Other Forms of Entertainment Seen in Islamic Art", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb*, ed. George Makdisi (Leiden: Brill), 1965, pp. 211-224, bilhassa p. 224.

¹⁶⁹ Bizce Ettinghausen sadece bir *connoisseur* değildi. O gerçekten hem bir *connoisseur* hem bir *interpretative historian* idi.

¹⁷⁰ Mevlânâ İsa'nın şu beyitlerini okurun dikkatine sunarız: 14 *Buların varlığına her kim inkâr / İderse özge câhildir dil-efkâr...27 Bu yir yüzünde anlar dahî seyyâh / Olub yürür bunlar bâ-emr-i Fettâh // 28 Var anlarda dahî dürlük kerâmet / İderler âşikâre çok alâmet // 29 Olur abdallar hâlinde anlar / Değil Torlak Işık yâ çobanlar // 30 Ricâlû'l-Ğayb'ın bir fırkasıdır / Sen anı sanma tâc ü hurkasıdır*", Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, ss. 221-222. Bir kadı olarak Mevlânâ İsa, pozisyonu küçük olan bir katib ve hem aynı zamanda bir zanaatkar olarak Uruç ve basit efrad olarak Üsküplü gaziler, *ğayb érenleri* inancından paylaşırlardı. O takdirde, Osmanlı kültürünü yüksek ile âdi tahavvülerine taksim etmek esassız olur. Hem de bkz. Ahmet Ögke, *Şemseddin-i Marmaravi: Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları), 2001, ss. 570-585 et passim.

Bu konuda, mukayeseli bir iddiâ meydâna getireceğiz: cihânşümûl sıcaklık teorisinin babası, dünyaca meşhûr bir bilim insanı olan Sırp fizikçi ve matematikçi Milutin Milanković 1912 yılında, Birinci Balkan Savaşı sırasında Sırp ordusunda subaydır. Makedonya'da, Sırp destansı ulusal kahramanı Marko Kraljević'in (Prens Marko'nun)¹⁷¹ pâyitahtı olduğu sanılan Pirlepe (Prilep) kasabasına yaklaştığında, Sırp ordusu dağılmak üzeredir. Sonra, tam o gün askerler atına binmiş Prens Marko'yu elinde gürzüyle Türkleri kovalarken gördüklerini haykırmaya başlarlar. Ardından ilerler ve çarpışmayı kazanırlar. Milanković'in görmediği ulusal kahramanı gören ve ona gördüklerini defalarca anlatan binlerce asker vardır. Bu konu Mircea Eliade'nin *Kozmos ve Tarih* adlı eserinde incelenir.¹⁷²

Kraliçe Victoria devri Liberal Parti (İng. *Whig*) üyesi, Bizans uzmanı ve agnostik Norman H. Baynes 1949 yılında yazdığı *Kostanti-niye'nin Tabiatüstü Müdafî'leri* adlı parlak etüdünde¹⁷³ böylesi mucizelere inanmıyan bir XX. asrın tarihçisinin, bu mucizelerin incelediği insanlar için gerçek olduğunu hatırdan çıkarmaması gerektiğini belirtir. Oruç'un *gayb érenleri* doğal değil, tarihî bir olgudur ve bu nedenle ne erken devir Osmanlı hükümdarlarının rüyâlarından¹⁷⁴ bahseden Aşık-

¹⁷¹ Osmanlı harâcügüzârları olarak Prens Marko ile kardeşleri için bkz. Sima M. Ćirković, "Poklad kralja Vukašina" [Kral Vukašin'in Kıymetli Eşyâ Emaneti], *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, XIV/1, 1979, pp. 153-163; Nenad Filipovic, *The Ottoman Penetration of the Balkans 1352-1391 and the Early Ottoman Chronicles*, sunulmuş basılmamış doktora tezi, Princeton University, 2012, ss. 24-25. On beş sene evvel civarında Makedonya'nın bir şehrinde toplanan bir sempozyumda Ord. Prof. Feridun Emecen, Osmanlı idaresi altında Prens Marko ile oğulları hakkında ehemmiyetli bir tebliğ sundu. Tebliğin temeli olarak Balkanlar'a ait en erken Osmanlı tahrir defterlerini alırken Ord. Prof. Feridun Emecen çok başarılı bir şekilde Osmanlı Hıristiyan harâcügüzârların Osmanlı küçük sipahilerine inhitatını gösterebilirdi.

¹⁷² Mircea Eliade, *Cosmos and History. The Myth of the Eternal Return*, transl. Willard B. Trask (New York: Harper & Brothers Publishers), 1959, p. 43.

¹⁷³ Norman H. Baynes, "The Supernatural Defenders of Constantinople", *Analecta Bollandiana* LXVII, 1949, Mélanges Peeters, 1, pp. 165-177. Hem de bkz. Peter Brown, "Society and the Supernatural: A Medieval Change", *Daedalus* CIV, 1975, pp. 133-151.

¹⁷⁴ İslâm Türk-İran kültür çerçevesinde rüyâ ehemmiyeti için bkz. Gustav Edmund von Grunebaum, "The Cultural Function of the Dream as Illustrated by Classical Islam", *The Dream and Human Societies*, eds. Gustav Edmund von Grunebaum and Roger Caillois (Berkeley and Los Angeles: University of California Press), 1966, pp. 3-21; Toufic Fahd, "The Dream in Medieval Islamic Society", in: *op. cit.*, pp. 351-363; Henry Corbin, "The Visionary Dream in Islamic Spirituality", in: *op. cit.*, pp. 381-408; Fazlur Rahman, "Dream, Imagination and 'Ālam al-mithāl", in: *op. cit.*, pp. 409-419; Roy Mottahedeh, *Loyalty and Leadership in an Early Islamic Society* (Princeton: Princeton University Press), 1980, pp. 69-72; Fedwa Malti-Douglas, "Dreams, the Blind, and the Semiotics of the Biographical Noti-

paşazâde'nin vakayinâmesi güvenilir olarak sınıflandırılabilir,¹⁷⁵ ne de transandantal, görünmez, ya da gizli insanlardan bahsettiği için, Oruç'un eseri önemsiz sayılabilir.

İLÂVE

YAVUZ I. SELİM'İN DRAÇ'TA OTURAN OSMANLI
DENİZ LEVENDLER VE KORSANLARIYLA İLGİLİ
İLÂN ETTİĞİ BİR HÜKÜM (İSTANBUL,
EVÂSIT-I CUMÂDÂ-L-ÛLÂ 919 H./10-19 TEMMUZ 1513 M.)

Dubrovnik, Državni Arhiv/Historijski Arhiv (DAD/HAD), Acta Turcarum;¹⁷⁶ Evvelki neşr: Ćiro Truhelka, "Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive", [Raguza Arşivlerinde Türkçe-Slavonca Vesikalar], *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXIII/1-2, 1911, ss. 141-142, № 161.

I. Metin

Selīm bin-i Bāyezīd Xān El-Muzaffer dā'imā // Qıdvetü-l-ümerā'i-l-kirām 'umdetü-l-küberā'i-l-fixām zū-l-qadr ve-l-ihtirām Ēlbasan Sancağıbegi dāme 'izzühū // vü müfaxxarü¹⁷⁷-l-quddāt ve-l-hükkām

ce", *Studia Islamica* LI, 1981, pp. 137-162; Mustafa Tatcı ve Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ* (Ankara: Akçağ), 1995, passim, bilhassa ss. 10, 24; Hasan Avni Yüksel, *Türk İslâm Tasavvuf Geleneginde Rüyâ* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları), 1996, passim, bilhassa s. 203.

¹⁷⁵ Aşıkpaşazâde'nin hatalı ve tezli bir tahlili için bkz. Colin Imber, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XV, 1987, pp. 7-27; idem, "Ideals and Legitimation in Early Ottoman History", *Suleyman the Magnificent and his Age: The Ottoman Empire in the Early Modern World*, eds. İ. Metin Kunt and Christine Woodhead (London: Longman), 1995. Imber tezinin esaslı inhidamı için bkz. Halil İnalıcık, "How to Read 'Ashik-Pasha Zâde's History'", passim, bilhassa pp. 147-156.

¹⁷⁶ Bu arşivdeki mahfuz edilen Osmanlı vesikalarının fonları için bkz. Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku* [Raguza Devlet Arşivinin Acta Turcarum Serisindeki Sultan Vesikalarının Tahlilî Bir Envanteriyle Osmanlı Sultanlarının Vesikalarına Nazaran Raguza Cumhuriyeti] (Dubrovnik: Državni arhiv), 2005; eadem, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka: s analitičkim inventarom bujuruldija (1643-1807) serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku* [Raguza Devlet Arşivinin Acta Turcarum Serisindeki Buyurulduların Tahlilî Bir Envanteriyle (1643-1807) Bosna Eyâleti ile Hersek Sancağı Valilerinin Vesikalarına Nazaran Raguza Cumhuriyeti] (Dubrovnik: Državni arhiv–Matica Hrvatska, ogranak Dubrovnik), 2008.

¹⁷⁷ Seci'den dolayı mafxarü olarak okunabilir. Krş. mafxarü — ma'denü.

ma 'denü-l-fazl ve-l-keâm Mevlânâ Drâç Qādîsi dâme fazlühü tevqî'-i refî'-i hümayün // vâsil olıcaq ma 'lüm ola-ki şimdiki-hâlde Dubravnik begleri cānibinden der-gāh-ı mu 'allāma şöyle 'arz // olındı-ki bir gemileri İvān nām re 'isleriyle qumāşla Pulya 'dan Dubravnik'e gelüb gider iken Drâç qal 'esinüñ // harāmı qayığı tüş olub ol gemi alub içine beş nefer levend¹⁷⁸ qoyub ü âdemlerine ziyāde cezālar // êdüb toğrı Drâç qal 'esine gönderüb yolda muxālif rüzgār qarşulamağla zikr olınan gemi Nova // limānına varub çıqduğın u üç nefer âdemleri alıqonılıb Draç'a iletdiklerin¹⁷⁹ ü bundan ğayrı daxı // rençper gemilerine ta 'addı vü tecāvüz etdiklerin ü ol cihetden iskeleye rençperler gelmeyüb zarar vāqı' olduğın // 'arz eylediler imdi Dubravniklüler benüm xarāc-ğüzārlarumdur anlara ve sāyir rençperlere bu vecihle ta 'addı // vü tecāvüz olunmaq cāyiz degüldür ü ol qayıqların¹⁸⁰ yürütmesinüñ¹⁸¹ iskele zararından ğayrı fāyidesi daxı // anlanmaz eyle olsa buyurdum¹⁸²-ki anda Draç'da¹⁸³ ne qadar qayıqlar var ise ol qayıqları qurıya // çekdüresiz ü esbāb [u] ālātını alub hıfz eyliyesiz min ba 'du benüm emrürsüz¹⁸⁴ anda qayıq yürütmeyüb // kimesneye bī-vech zarar u ta 'addı etdürmiyesiz ü benden emr ü icāzet olmadın kimesneye qayıq yapdurmayub // emrüne muxālif iş etdürmiyesiz ü mezbūr Dubravniklünün alıqonılan üç nefer âdemlerini¹⁸⁵ salıviresiz // şöyle bilesiz¹⁸⁶ bir dürlü daxı eylemiyesiz¹⁸⁷ 'alāmet-i şerife i 'timād qılasız¹⁸⁸ tahrîren fî evāsıt-ı cumādā-l-ülā¹⁸⁹ // sene tis 'a 'aşere vü tis 'a mi 'e be-meqām-ı // Qostantiniyye

¹⁷⁸ Bu terim hakkında bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler* (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi), 1965.

¹⁷⁹ Kezâ orijinalde. Vesikanın erken tarihi hasebiyle, -dik eki *plaene* (DYK) olarak yazıldığı için dil tarihi tarafından ehemmiyetlidir.

¹⁸⁰ Kezâ orijinalde. Vesikanın erken tarihi hasebiyle, -uñ eki *plaene* (VK) olarak yazıldığı için dil tarihi tarafından ehemmiyetlidir.

¹⁸¹ Alternatif okuyuşu: donanmasınuñ. Truhelka'nın neşrinde: مديوي كنس . Belliki basma hatasıdır.

¹⁸² Kezâ orijinalde. Vesikanın erken tarihi hasebiyle, -dum eki *plaene* (DVM) olarak yazıldığı için dil tarihi tarafından ehemmiyetlidir.

¹⁸³ Nahiv, kompozisyon ve üslûb tarihi tarafından *anda Draç'da* sentagmı dikkat çekicidir.

¹⁸⁴ Kezâ orijinalde. Vesikanın erken tarihi hasebiyle, pronominal -nesi olmiyan -süz eki yazıldığı için dil tarihi tarafından ehemmiyetlidir.

¹⁸⁵ Kezâ orijinalde. Vesikanın erken tarihi hasebiyle, mefûlün bih (aküzatif, -i hali) -ni eki yazıldığı için dil tarihi tarafından ehemmiyetlidir. Aynı vesikada hem -ni şekli hem kadım -in şekli rastlanmaktadır.

¹⁸⁶ Orijinalde: بلاسز .

¹⁸⁷ Orijinalde: ايلمياسز .

¹⁸⁸ Orijinalde: قلاسز .

¹⁸⁹ Truhelka'nın neşrinde: جمادى الاول . Belliki basma hatasıdır.

2. *Ragusa cumhuriyeti osmanlıca dragomanının
yaptığı vesikanın muasir tercümesi*

Tra li apreciati et d onor degni signori: al magore et al grado et honor ariuato // signor del sangiaco dj Elbasan sempre in honor prosperj et tra lj cadj et il precepto // comandatorj al continente minera de uirtu et acostumati sermonj honorato cadj de Durazo // sempre in uirtu prosperj. Il sigilo diuo et exaltato peruenuto che sera a uoj, noto ui sia, // che al presente de parte de lj signorj de Ragusej a la felice mia porta cusej fo supplicato: // che vno loro nauilio patronigato par Iuan vn patrone, venendo con le sue mercimonie di // Pugla a Ragusei, le fuste de li Corsarj de la cita di Durazo, scontrandolj, il nauilio li // preseno; dentro il quale mettendo cinque leuenti de la fusta: et da poj marturigato li // marinarj del dito, dreto a la cita de Durazo il mandorno. Per la uia il contrario uento // scontrandolj, il sopra nomenato nauilio facendo l scorer in el porto de Nouj auicinar // il fece de lj marinarj. Del quale, como tre homenj riseruati nela fusta a Durazo sono menati // et como oltra di questo alj nauilij de li loro mercadanti forza et ignormita li fano et // per tal causa a le scale lj mercadantj non olseando uenir uj, gran mancamento ne segue: // de tuto a pieno me ano informato. Adoncha li Ragusej sono mey tributarij, a loro et // etiam a tutj lj altri mercadantia questo modo che sia fato forza et ignormita non e dj // rasono et ancor pero comando, che de lj a Durazo, quanto fuste ui sono, tute intera li // farite tirare et tuti li suo argagj piglando, li saluarete et de quj auanti senza il mio // comandamento, de lj nula fusta caminar non lasando a nisuno far alcuno mancamento ne // forza non permetete et di me comandamento et licencia non ui uenendo piu a niscuno far // di nouo alcuna fusta non lasando contro il mio comandamento fare alcuna cosa non prosumate. // Et quei tre homenj de li dicti Ragusej, che riseruati li sono, ge li lasate. Cusei // sapiate et altramente non fate al diuo tenor di sopra apogiando uj fide prestarite. // Data in Constantinopolj li mezarij di gumasi el euel Ano 919.

Vesikanın arkasında: xuchumo al sangiaco et cadj di Durazo che tirino in tera tute le fuste le fuste ui sono // lj et che tornino li tre homenj presi nel nauilio de Iuan Milisich. 1513 de Selim.

OSVOJENJE DRAČA (1501): HRONIKA ŪRŪCA BĪN-Ī 'ĀDĪLA
I MEHMED-BEG ČELEBI ISABEGOVIĆ ISHAKOVIĆ

Rezime

U ovom radu autor pruža analizu izvještaja ranoosmanskog hroničara Ūrūca bin-i 'Ādila o osmanskome osvojenju važne mletačke jadranske luke Drač te o ulozi Mehmed-bega Čelebija Isabegovića Ishakovića u

tom događaju. Da bi se utvrdila izvorna vrijednost izvještaja bilo je nužno prvo ponuditi kratku reinterpetaciju historijske uloge Bajazida II (1481-1512), zatim se osvrnuti na ulogu Drača u mediteranskoj i balkanskoj historiji, pa preći na uporednu analizu Ūrūcovog izvještaja. Uporednom analizom sa savremenom mletačkom i dubrovačkom građom utvrđeno je da je Ūrūcov izvještaj visoko pouzdan zapis osobe koja je mogla biti i očevidac događaja. U sklopu tog problema izvršena je analiza i kritika neorijentalizma u izučavanju osmanske historije, a čiji je glavni predstavnik britanski osmanista Colin Imber. Data je i skica za biografiju Mehmed-bega Čelebija Isabegovića Ishakovića. Nastavljajući se na radove Ć. Truhelke, H. Šabanovića, T. Popovića, B. Zlatar upotrijebljeni su podaci iz osmanske, dubrovačke i mletačke arhivske građe. Jedan od najvažnijih rezultata rada jeste da dokazuje da je vakif poznate Burmalijeh džamije u Skoplju, planski srušene od strane Kraljevine SHS 1925. godine, bio Mehmed-beg Čelebi Isabegović. Iako je poznavanje biografije ove ličnosti ovim radom unaprijeđeno, obimna i raznolika građa nalaže da se njegovom životu i djelu posveti posebna monografija.

THE CONQUEST OF DURAZZO (1501):
THE CHRONICLE OF ŪRŪC BİN-İ 'ĀDİL
AND 'ĪSĀ BĒG-OĖLĪ MEHEMMED BĒG ÇELEBĪ

Summary

In this paper, the author provides an analysis of a report concerning the conquest of the Venetian Adriatic port of Durazzo by the Ottomans in 1501. The report was penned by the early Ottoman chronicler Ūrūc bin-i 'Ādil (d. after 1502). The role of 'Īsābēg-oĖli Mehemed Bēg Çelebī was given in detail in the aforementioned report. In order to establish the validity of the report as a historical source it was necessary to provide a summary of reinterpretation of the role of Bāyezīd II (1481-1512) in the history. Further, it was necessary to provide a survey of the long-term role of the port of Durazzo both in the Mediterranean and in the Balkan history. Only after that it was methodologically appropriate to turn to the source-critical comparative analysis of Ūrūc bin-i 'Ādil's report. Via comparison with the contemporary Venetian and Ragusan archival sources a high-degree trustability of Ūrūc bin-i 'Ādil's report is established. Most probably, Ūrūc bin-i 'Ādil was an eyewitness of the event. In connection with that the paper provides criticism and refutation of

the neo-Orientalism as expressed in the approach to the Ottoman history in works of the British scholar Colin Imber and his followers. A sketch of the biography of Mehmed Bēg Çelebī is given, too. Following the research results of Ć. Truhelka, H. Šabanović, T. Popović, B. Zlatar, the author used as well the data from the Ottoman, Ragusan and Venetian sources. One of the main findings of the paper is uncovering of the genuine identity of the endower of the Burmalı Mosque in Skoplje (Üsküp), purposely demolished by the Yugoslav Kingdom's administration in 1925. The genuine endower of the mosque was our Mehmed Bēg Çelebī. Although the state of knowledge about the biography of Mehmed Bēg Çelebī has gotten improved with this paper, huge and multifaceted sources indicate that this person should be studied separately, in a scope of the special monograph.

Keywords: Ottoman history, 16th century, Ottoman chronicles, Durazzo, Ūrūc bin-i ‘Ādil, Īsābēg-ođli Mehmed Bēg.